

Risale-i Nurda ilm-i kelam: İmamet, Melekler, Kıyamet ve Ahiret

DEVLET REİSLİĞİ VEYA İMAMET

Kısa tarihçesi

Peygamber Efendimiz aleyhissalâtü vesselam hayatta iken hem ferdin hem de toplumun dini ve dünyevi hukukunu koruyordu. Resul-i Kibriyanın aleyhissalâtü vesselam dar-ı bekaya irtihalinden hemen sonra yerine dini ve dünyevi hukuku korumak üzere halife seçimi yapıldı. Hz. Ebu Bekir (r.a.) ilk halife olarak seçildi. Bütün sahabelerin bu seçime iştirakinden dolayı bu konuda icma meydana geldi.

Hilâfeti, "Dinin korunması ve devletin yönetilmesi konularında peygambere halifelik etmek."1 diye de tarif etmişlerdir. Buna göre hilafetin iki önemli vazifesi vardır. İki önemli görev üstlenecekti.

Dinin korunması: Raşit halifeler döneminde hilafet makamının en önemli görevi dinin korunması idi. Bütün tahşidatlar bu noktaya idi. Devleti yönetmek için de dini ahkâmın korunmasına ihtiyaç vardı. Bu bakımdan dinin korunması önemli ve öncelikli idi. Hilafetin bakışında ferdin ve toplumun dini ve dünyevi hukukunu korumak vardı. Devlet ferdin ve toplumun hizmetkârı idi. Devletin kutsallığı yoktu. Hilafet krallık şekline dönüştükten sonra devlet daha öncelikli hale geldi. Fert ikinci derecede kaldı.

Asr-ı saadette bir büyük dini değişim yaşandı. Bütün zihinler Cenab-ı Hakkın rızasına ve İlahî ahkâmın anlaşılmasına yönelikti. Bütün kalpler, "Rabbimizin bizden istediği nedir?" diye merak ederdi. Ahval-i âlem bunun üzerine cereyan ederdi. Sohbetler, konuşmalar bu minvalde cereyan ediyordu.2 Üç nesil olan sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiin döneminde hissiyat bu şekilde neşv-ü nema buluyordu. Bu üç nesil ümmetin hayırlıları olarak tavsif ve tarif edilmişlerdi. "İnsanların en hayırlıları benim asırda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir."3 Hilafet makamı da bu hissiyata uygun olarak birinci önceliğini dinin korunması ve doğru anlaşılmasına hasretmişti.

Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) zekât vermek istemeyenlere karşı savaş ilan etmesi, dinin korunması konusunda gösterilen hassasiyetin bir tezahürü idi.

Devlet idaresi: İlk iki halife dönemi özellikle devlet kurumlarının oluşturulması ile geçmiştir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde devletin temel kurumları kurulmuş ve işletilmiştir. Devlet yönetimi açısından bu çok önemli bir merhaledir.

Başlangıçta bu her iki görev de halifenin şahsında toplanmış ve devam etmiştir. Halifenin sahabeler içinden belirlenen bir danışma meclisi vardır. Kararlar önce burada, ihtiyaç olursa bütün sahabeler ile istişare edilerek karara bağlanırdı.

Osmanlı döneminde ise dinin korunması görevi şeyhülislam tarafından yüklenilmiş, devlet idaresi kısmı ise sadrazam tarafından icra edilmiştir. Halife ise, daha çok devlet işlerine nezaret etmiştir. Din işlerini şeyhülislamlar halifenin onayını alarak yürütmüşler.

Bediuzzaman, bu ayrıma şöyle dikkat çekmektedir. Özetle, saltanat ve hilafet birbirinden ayrılmaz, bizatihi beraberdir. Ancak hizmet alanları farklıdır. Bizim padişahımız hem sultandır, hem halifedir ve İslam dünyasının bayrağıdır. Devlet idaresi bakımından otuz milyona nezaret ettiği gibi, hilafet itibarıyla üç yüz milyonun aralarındaki nurani bağların makes bulduğu, dayandığı ve yardım aldığı bir makam olmak gerektir. Saltanatı sadrazamlık, hilafeti meşihat temsil eder.

Sadrazamlık makamı, üç mühim istişare heyetine dayandığı halde, yine de yetersiz kaldığı zamanlar olmaktadır.4 Hilafet makamını temsil eden Şeyhülislamlık ise içtihatlardaki ve İslami fikirlerdeki müthiş kargaşa, batı medeniyetinin menfi kısmının da karışması ile ahlaktaki aşırı çöküntü, tek bir şeyhülislamın görüşleri ile tedavi edilemez. Bir tek fert harici etkilerden daha fazla etkilenir. Bu yüzden birçok dini hüküm feda edildi.

Devlet işlerinin basit olduğu zamanlarda bile sadrazamlık şura heyetlerine, en azından kazaskerlere dayanırken dini meselelerin basitlikten çıkmış olması, taklit ve uygulamanın gevşemiş olduğu şu zamanda, bir şeyhülislam nasıl kifayet eder?

Şeyhülislamlık makamı sadece Osmanlılara mahsus değildir. Bütün İslam dünyasına şamil büyük bir müessesedir. Bu sönük haliyle İstanbul'un irşadına bile yetmemektedir. Koca İslam dünyasına nasıl yetecektir? Bu makam öyle hale getirilmelidir ki bütün İslam dünyası ona itimat etsin, hem kaynak hem ayna olsun. Bunun için de yüksek ilmi bir heyetten oluşması gereklidir. Ancak o zaman doğru yola sevk edebilir.5

Dinin yaşanmasında ortaya çıkan zayıflıklar, şair-i İslamiyedeki lakaytlık, aynı konuda çok farklı görüşlerin meydana çıkması meşihatın zayıf ve sönük olmasından dolayı meydana gelmektedir. Farklı bir görüş sahibi, bir fert olan şeyhülislama karşı düşüncesini koruyabilir. Fakat büyük bir şuraya dayanmış olan bir şeyhülislâmın sözü, en büyük bir dâhiyi de, ya içtihadından vazgeçirir, ya o içtihadı ona münhasır bırakır.6

İslâm tarihine baktığımızda, Peygamberimizden (a.s.) sonra yerine geçen Raşit Halifelerden Hz. Ebu Bekir'e (r.a.) "Halife-i Rasulillah" denmiştir. Ondan sonraki Hz. Ömer'e (r.a.) gelince ona, "Emirü'l-mü'minin" denilmiştir. Bu da gösteriyor ki "Halife" kelimesini kullanmak vacip bir hüküm değildir. İsme takılıp kalmamak gerektir. Çünkü asıl olan özdür, isim ve resim değildir. Önemli olan adalet, meşveret, kanun hâkimiyeti... gibi temel esaslara uymaktır. Bu temel esaslara uyan bir devlet, adı farklı da olsa, İslâmî bir devlettir. Bunlara riâyet etmeyen bir devletin, başında bulunan kişinin unvanı halife de olsa, İslâmî bir devlet değildir. Peygamberimize uyan halifedir, Ona uymayan, unvanı halife de olsa isim ve resimden ibarettir.7

İmamet gerekliliği

"Halife" veya "imam" tayini, bugünkü deyişi ile devlet başkanı seçmek gerekli midir? İslâm hukukçuları bunun gerekli olduğu kanaatine varmışlardır. Peygamberimizin (a.s.) vefatından sonraki râşit halifelerin seçimini de dikkate alarak böyle bir seçimin yapılmasını zaruri görmüşlerdir. Dolayısı ile bu konuda "icma" meydana gelmiştir. Dinin en temel kaidelerinden birisi de, bir konuda icma oluşmuşsa bağlayıcılığı vardır.

Adaletin tesisi, kötülüklerin izalesi, "Had"lerin yerine getirilmesi, ictimaî düzenin korunması için seçilmiş bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı imam tayin etmek "vaciptir" şeklinde bir sonuca varmışlardır. Halkın çoğunluğu tarafından seçilmiş olan, sahalarında uzman olan istişare heyetleri ile birlikte çalışan, önemli kararları istişare ile alan, İslâmın temel hükümlerine aykırı olmayan işlerde bu imama itaat etmenin de gerekli olduğu kabul edilmiştir.8

Buradaki vacip terimi, usul-i fıkıh açısından farz manasına da kullanılmaktadır şeklinde düşünerek “farz-ı kifaye” bir meseledir diyenler de olmuştur.

Seçimi

İslami bakımdan devlet başkanı seçiminde nelere dikkat edilmesi istenmektedir? İşte burada kişinin kendisi ve seçiliş tarzı itibarıyla bazı şartlar aranmaktadır. Kur’an-ı Kerim, emanetlerin ehline verilmesini istemektedir. “Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür.”⁹ Devlet başkanı seçilecek kişide şu şartlar bulunmalı:

- Müslüman olmalı. Gayr-ı Müslim birinin hilâfeti caiz görülmemektedir.
- Hür olmalı.
- Akıllı ve baliğ olmalı.
- Bunlar genel şartlardır.

Bunlarla birlikte, bulunduğu makamın iktizası olarak bazı özellikler de istenmektedir.

Liyakat: Siyaseti ve idareyi bilmeli ve bunları tatbik edebilecek durumda olmalıdır.

İlim sahibi olması: Uygulayıcı durumunda olduğu için yapacağı işleri hiç olmazsa temel kuralları itibarıyla bilmesi gerekmektedir. Teferruatı istişare ile çözebilir.

Hürriyetçi olması: Dinlerin âleme geliş gayelerinden biri de “istibdat”ı ortadan kaldırmaktır. Hem de her çeşidini, her kademededen... Öyleyse İslâm Dini, hürriyetçi ve cumhûrî sistemi öngören bir idare tarzını ortaya koymaktadır. Raşit halifeler dönemi bunun en güzel misalidir. Devlet başkanı hissiyatının esiri olup adaletten ve hakkaniyetten ayrılmamalı. 10 Çünkü imandaki şefkat baskıya müsaade etmez. Bir padişahın hizmetkârı bir çobanın tahakkümüne boyun eğmediği gibi, bir biçareye de tahakküm etmeye tenezzül etmez. Umumi hürriyet, fertlerin “zerrat-ı hürriyatının muhassalıdır.” (toplam hürriyetin ortak noktalarıdır.) Hürriyetin aslı, ne kendine, ne de başkasına zarar vermemektir.¹¹ Meşru hareketlerde de şahane serbest olmaktır.

Adil olması: Devletin başında bulunan kişinin en bariz vasfı “adalet” olmalıdır. Hükümranlığının devamı buna bağlıdır. Zulüm ile abat olmak mümkün değildir.

Seçimle gelmesi: Her devletin elbette bir başı olacaktır. İslâm toplumunun da kurduğu devlette bir “devlet başkanı”, “halife” veya “imam” olacaktır. Bunu da şura yoluyla, yani seçim yoluyla yapacaktır.

Ehl-i Sünnete göre imam tayini seçim ile olur. Bu seçimi genel olarak uygulamak mümkün olduğu gibi, ehl-i hal ve akid denilen bir zümre de yapabilir.

Genel seçimlerin zaten tartışılacak tarafı yoktur. Hz. Ebu Bekir’in (r.a.) seçimi buna bir örnektir.

Hz. Osman’ın (r.a.) seçiminde ise sağ kalan “aşere-i mübeşşere” vekil tayin edilmiş ve seçim onlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ehl-i hal ve akid görevini yapmışlardır.

Başkan, gücünü genel seçimlerden alacaktır. Arkasında çoğunluğun desteği bulunan bir lider daha kararlı icraat yapacaktır.

“Zaman cemaat zamanıdır. Cemaatin ruhu olan şahs-ı manevi daha metindir ve tenfiz-i ahkâm-ı şer’iyyeye (dini hükümlerin uygulanmasında) daha ziyade muktedirdir. Halife-i şahsi ancak ona istinad ile vezaifi deruhte edebilir. Cemaatin ruhu olan şahs-ı manevi, eğer müstakim olsa, ziyade parlak ve kâmil olur; eğer fena olsa pek çok fena olur. Ferdin iyiliği de, fenalığı da mahduttur, cemaatin ise gayr-ı mahduttur.”¹²

Dini siyasetine alet etmemesi: Günümüzde çok tartışılan konulardan biri de din adına siyaset yapma veya dini siyasi ikbal uğruna kullanma olayıdır. Bediuzzamane göre, din adına siyaset yapmak çok yanlış bir davranıştır. Böyle bir ekibin, harici tesirattan uzak kalma ihtimali çok zayıftır. Ülkenin dışından veya toplumun kendi iç bünyesinden gelecek baskılara direnmesi zordur. Toplumdaki ahlaki davranışlarda meydana gelen aşırı çözülmeye dolaylı olarak dini siyasetine alet etmeye mecbur olur.¹³ Hatta icraatlarında isabet etse de böyle bir siyasetçiyi hatalı kabul etmektedir. “Dinsizliği görmüyor musun, meydan alıyor. Din namına meydana çıkmak lâzım.” Diye sorulan bir soruya şu cevabı vermektedir:

“Dedim: “Evet, lâzımdır. Fakat kat’î bir şart ile ki, muharrik, aşk-ı İslâmiyet ve hamiyet-i diniye olmalı. Eğer muharrik veya müreccih, siyasetçilik veya tarafgirlik ise, tehlikedir. Birincisi hatâ da etse, belki ma’fuvdur. İkincisi isabet de etse, mes’uldür.”¹⁴

Dini, siyasi emellerine alet etmesinin ölçüsünü de şöyle tespit etmektedir:

1-Dini, inhisar zihniyeti ile kendi yandaşlarına has gösterip, diğerlerini dinsizlikle suçlamak veya öyle bir zannın meydana gelmesine sebebiyet vermek.

2-Fasık siyasetdaşını, dindar muhalifine tercih ediyorsa, bu tür siyaset yapan insanlar, dini ve dinin mukaddeslerini ikbal merdivenlerine basamak olarak kullanmaktadırlar.¹⁵

Âhir zaman şartları...

Bediuzzaman, Birinci Dünya Savaşını bir dönüm noktası olarak kabul etmekte, hilafetin kaldırılması ile birlikte âhırzaman şartlarının başladığını belirtmektedir.¹⁶ Avrupa’nın zekâ tarlalarında İslamiyet gülleri bitmekte, Osmanlıda ise bir Avrupa devleti, laik bir devlet doğmakta olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Bu dönemden itibaren din adına siyaset yapmanın yanlışlığını beyan etmektedir. Bütün din mensupları için hürriyetperver olan bir siyaseti benimsemektedir. Devlet idaresinin birinci önceliğinin hürriyetperverlik olmasını, ikinci önceliğinin de maddeten terakkiyi sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸ “İstikbalin kıtalarında hakikî ve mânevî hâkim olacak ve beşeri dünyevî ve uhrevî saadete sevk edecek yalnız İslamiyet’tir ve İslamiyet’e inkılâp etmiş ve hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak İsevîlerin hakikî dinidir ki Kur’ân’a tâbi olur, ittifak eder.”¹⁹

Hulefa-i raşidinin devlet reislikleri

Bediuzzaman, hilâfet tertibindeki sırayı doğru bulmaktadır. Bu konuda, ehl-i sünnetin haklı olduğunu ifade etmektedir. Hatta Kur’an’ın işârî manasından buna delil de getirmektedir. Fetih Suresinin 31. âyetini açıklarken “Muhammed aleyhissalâtü vesselam Allah’ın resulüdür.” cümlesinin devamındaki, “O’nunla beraber olanlar..” cümlesinin Gar-ı Hira’daki beraberliğe işaret etmesi cihetiyle Hz. Ebu Bekir’e (r.a.) işaret ettiğini; Peygamber Efendimizden aleyhissalâtü vesselam sonra onun halife seçileceğine işaret ettiğini belirtmektedir. “Kâfirlere karşı şiddetli.” cümlesinin, hilâfeti döneminde adaleti ile zâlimleri titreten Hz. Ömer’e (r.a.) işaret ettiğini; “aralarında ise pek merhametlidirler.” cümlesi, mühim bir fitnenin zuhuru anında hayatını ortaya koyarak Müslüman kanının dökülmesini istemeyen ve kendini feda eden Hz. Osman’a (r.a.) işaret ettiğini; “sen onların rükû ve secde ettiklerini görürsün, onlar Allah’ın lütfunu ve rızasını ararlar.” cümlesi ise, o fitneler içinde her gece yüzlerce rekât namaz kılarak Allah’ın rızasını talep eden Hz. Ali’ye (r.a.) işaret ettiğini ifade etmektedir.²⁰

Nisa Suresinin 69. Ayeti şöyledir: “Her kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine pek büyük nimetler bağışladığı peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Ne güzel arkadaşlardır onlar!” Ayette geçen “sıddıklardan” kelimesi, sıddıklar silsilesinin kumandanı olan Hz. Ebu Bekir’e (r.a.), “şehitlerden” kelimesi ise, ondan sonraki üç halifenin şehit olacağına işaret etmektedir. Bu yorum vakiya mutabıktır. Burada da hilâfet tertibine bir ima vardır. “Ne güzel arkadaşlardır onlar!” derken ayette geçen “hasüne” kelimesi, kelime kökü olarak da Hz. Hasan’ı (r.a.) ifade ediyor. Onun altı aylık hilafetini de övüyor.²¹

MELEKLER

Varlığı

Bediuzzaman’a göre melaikenin vücudu, yani varlığı, şu dünyamızdaki insanların, hayvanların ve bitkilerin varlığı kadar kati ve kesindir. “...hakikat kat’iyen iktiza eder ve hikmet yakînen ister ki, zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîşuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semâvâta münasip bulunsun. Şeriatın lisanında, pek çok muhtelifü’l-cins olan o sekenelere “melâike ve ruhaniyat” tesmiye edilir.”²²

Şu dünyamız, semaya göre çok küçük olmasına rağmen zîşuur mahlûklarla doldurulmuştur. Ara sıra boşaltılmakta ve

yenileri ile tekrar şenlendirilmektedir. Bunlara bakınca şu burçlar sahibi semâvât, zihayat ve zîşuur ve idrak sahibi mahlûklarla doldurulması gereklidir. “O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlemin seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalâacıları ve şu saltanat-ı rububiyetin dellâllarıdır. Küllî ve umumî ubûdiyetleriyle, kâinatın büyük ve küllî mevcudatın tesbihatlarını temsil ediyorlar.

“Madem bu nihayetsiz tezyinat, nihayetsiz bir vazife-i tefekkür ve ubûdiyet ister. Hâlbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs’atlı ubûdiyete karşı, milyondan ancak birisini yapabilir. Demek, bu nihayetsiz ve çok mütenevvi olan şu vezâif ve ibadete, nihayetsiz melâike envâları, ruhaniyat ecnasları lâzımdır ki, şu mescid-i kebîr-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirisin.” 23

Bir kısım yıldızlar ve gezegenlerden tut, yağmur damlalarına kadar, bir kısım melaikenin gemi ve binekleridirler. İzn-i İlâhi ile onlara binerler, şehadet âlemini seyredeler ve gezerler. O seyredip gezdikleri varlıkların da tesbihatlarını temsil ederler.24

“Bir hadis-i şerifte “Ehl-i Cennet ruhları, berzah âleminde yeşil kuşların cevflerine (iç boşluklarına) girerler ve Cennette gezerler”25 diye işaret ettiği, “tuyurun hudrun” tesmiye edilen Cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar, bir cins ervâhın tayyareleridir. Onlar, bunların içine emr-i Hakla girerler, âlem-i cismaniyâtı seyredip, o hayattar cesetlerdeki göz, kulak gibi duygularıyla, âlem-i cismanîdeki mu’cizât-ı fitratı temâşâ ediyorlar, tesbihat-ı mahsusalarını eda ediyorlar.”26

Mahiyeti

Kudret-i Ezeliye; toprak, su gibi basit maddelerden hadsiz zihayat ve zîşuuru yaratıyor. Kesif maddeleri hayat vasıtası ile latif maddelere çeviriyor, hayat nurunu her şeyde çoklukla serpiyor. Şuur vasıtası ile de onların birçok kısmını yıldızlıyor. “Elbette, o Kadîr-i Hakîm, bu kusursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle, nur gibi, esir gibi, ruha yakın ve münasip olan sair seyyâlât-ı lâtife maddeleri ihmal edip hayatsız bırakmaz, camit bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki, madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esir maddesinden, hattâ mânâlardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halk eder ki, hayvânâtın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhanî mahlûkları, o seyyâlât-ı lâtife maddelerinden halk eder. Onların bir kısmı melâike, bir kısmı da ruhanî ve cin ecnaslarıdır.”27

Maddi varlıkların muhtelif cinsleri olduğu gibi meleklerin de cinsleri muhteliftir. Bir damla yağmura müekkel olan melek güneşe müekkel olan meleğin cinsi farklıdır. Aynı şekilde cinlerin ve ruhanilerin de pekçok cinsleri vardır.28

Madde asıl ve temel değil ki her şeyin merkezi olsun, vücut ona münhasır kalsın. Madde hizmetkârdır ve bir mana ile kaimdir. O mana hayat ve ruhtur. Hem madde, bir mananın tekemmülüne hizmet eder. O mana ise hayattır. Madde hâkim değil ki bütün kemâlât ondan beklenilsin. Madde öz değildir, müstakar değildir ki bütün kemâlât ona takılsın. Yarılmaya ve yırtılmaya mahkûm, çürümeye namzettir.

Gözle görülmeyen bir hayvan veya mikrobun keskin duyguları vardır. Arkadaşının sesini duyar, rızıkını görür. Gayet keskin hisleri vardır. Madde küçülüp inceldikçe hayat eserleri artar, ruhun ışığı şiddetlenir. Madde inceldikçe maddiyattan uzaklaşır, ruh âlemine, şuur âlemine yaklaşıyor. Hayatın ışığı daha şiddetli oluyor.29

Şu şehadet âleminde cereyan eden kanunlar, itibari emirlerdir, vehmi düsturlardır. Bu itibari emir ve kanunların dizginini elinde tutacak, onları temsil edecek melaikeler olmazsa o kanunlara vücut ve hüviyet verilmez, harici hakikat sahibi olamazlar.30

Özellikleri

Melâike, latif ve nurani varlıklardır. Ana maddeleri nurdur, nurdan yaratılmışlardır. Muhtelif nevilere ayrılırlar. Nasıl ki insanlar büyük bir ümmettir ve kelim sıfatından gelen şeriat-i İlâhiyenin hameleleri, mümessilleri ve mütemessilleridirler; öyle de, melâike dahi muazzam bir ümmettir. Onların amele kısmı, irade sıfatından gelen tekvini şeriatın hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Cenab-ı Hakın yaratıcı kudretinin ve ezeli iradesinin emirlerine tabi bir nevi ibadullahtırlar. Ecrâm-ı ulviye onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedir.31

Bir ağaç, yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimeleri ile Cenab-ı Hakki tesbih eder. Semâvât denizinde de güneşler, yıldızlar ve ayları birer kelimedir. Onlar da Cenab-ı Hakki tesbih ederler. Her birinin şuurluca yaptığı tesbihatları vardır. Melekût âleminde melekler bunların tesbihatlarını temsil ve ifade ederler. Mülk ve melekût âleminde meleklerin timsalleri, haneleri ve mescitleridirler.³²

Şu âlem sarayının Sâni-i Zülcelâli, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amele yaratmıştır.

Birincisi, melâike ve ruhanîlerdir. Bunlar isyansız itaat içerisinde dirler. Mahiyetleri nur, hüviyetleri nuranidir.

İkincisi, nebâtat, cemadattır. Nebat ve cemadat bilmeyerek ve bir bilen emrinde gayet mühim işler yaparlar.

Kendilerine ait bir ücretleri olmayan hizmetkârlardır.

Üçüncüsü, hayvanattır. Bir ücret-i cüz'îye mukabilinde, bilmeyerek gayet küllî maksatlara hizmet ediyorlar.

Dördüncüsü, insandır. İnsanlar, şimdi hemen ve gelecekte almak üzere iki ücret mukabilinde o Sâni-i Zülcelâlin maksatlarını bilerek bunlara uygun hareket etmek üzere yaratılmışlardır. Yaptıkları her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarırlar. Diğer bütün varlıklara nezaret etmekle istihdam edilmektedirler. ³³

Görevleri

Melekler, bir cihette insana benzerler. Bu yönleri ile Sâni-i Zülcelâlin külli maksatlarını bilir, bu bilgilerine uygun şekilde hareket ederler. İnsanın hilâfına olarak, nefsanî hazları ve cüz'î ücretleri yoktur. "Yalnız Sâni-i Zülcelâlin nazarıyla, emriyle, teveccühüyle, hesabıyla, namıyla ve kurbiyetiyle ihtisas ile ve intisab ile hâsıl ettikleri lezzet ve kemâl ve zevk ve saadeti kâfi görüp, hâlisen muhlisen çalışıyorlar."³⁴

Cinslerine göre, kâinattaki varlıkların çeşitlerine göre, ibadet vazifeleri de çeşitleniyor. Bir devletin değişik dairelerinde görev yapan memurları gibi düşünelim. Rububiyet dairelerinin her yerinde oraya uygun kulluk ve tesbihatı yapıyorlar. Meselâ, Hazret-i Mikail (a.s.), yeryüzü tarlasında ekilen varlıkların, Allah'ın izni ile umumi bir nezaretçisidir. Bir nevi çiftçi meleklerin reisidir. Allah'ın izni ile bütün hayvanların çobanlığını yapan onlara müekkel bir melek vardır.³⁵

Şu kâinatta var olan her varlığın her birinin üstünde müekkel bir melek vardır. O cismin gösterdiği kulluk vazifelerini, yaptıkları tesbih hizmetlerini, melekût âleminde temsil ederler. Onların temsilcisi olarak dergâh-ı Ulûhiyete bilerek takdim ederler. ³⁶

Bazı hadislerde, bazı meleklerin kırk bin başı var, her başta kırk bin ağzı var, her ağızda kırk bin dili var gibi rivayetlerin bir manası bir de sureti vardır.³⁷ Bize şu hakikatleri ifade etmektedir.

Meleklerin ibadetleri gayet muntazam ve mükemmeldir. Bütün fertleri için alacak şekilde umumi ve geniştir.

Melekler, mademki varlıkların tesbihatını temsil ediyor, şeklen de onlara benzemesinde bir mani yok. Meselâ, gökyüzü, güneşlerle, yıldızlarla tesbihat yapar. Zemin, tek bir mahlûk iken, yüz bin baş ile, her başta yüz binler ağız ile, her ağızda yüz binler lisan ile kulluk vazifelerini Rablerine tesbihlerini yapmaktadır. İşte, yeryüzüne müekkel olan melek, melekût âleminde şu manayı göstermek için öyle görünmesi lazımdır.³⁸

Kur'ân-ı Kerim, büyük bir âlemdir ve kapıları açıktır. Melâikeyi o cennet-i Kur'âniye içinde, güzel bir surette görmek lazımdır. Her bir âyet-i tenzil, birer menzildir. İşte, şu menzillerden bak:³⁹

"Yemin olsun peş peşe gönderilen meleklerle; ve rüzgâr gibi esip her tarafa yayılanlara; ve bulutları yeryüzüne dağıtanlara; ve hak ile bâtili ayıranlara; ve peygamberlere vahiy getirenlere."⁴⁰

"Yemin olsun kâfirin ruhunu tâ derinliklerinden şiddetle söküp alanlara; ve mü'minin ruhunu kolaylıkla alanlara; ve suda yüzercesine gökten inenlere; ve Allah'ın emrini yerine getirmek için yarışanlara; ve emrolundukları işi tanzim ve tedbir edenlere."⁴¹

"Melekler ve Cebrail o gecede Rablerinin izniyle yeryüzüne iner."⁴²

"O ateşin başında, Allah'ın emrine karşı gelmeyen ve verilen emri yerine getiren haşin ve şiddetli melekler vardır."⁴³

“O, evlât edinmekten ve her türlü kusurdan münezzehtir. Melekler ise, Allah’ın ikramda bulunduğu kullardır. Allah emretmedikçe bir söz söylemezler; ancak Onun emriyle hareket ederler.”44

Cin ve şeytan

Kur’an’ın beyanına göre cinler ateşten yaratılmışlardır. “Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.”45 “Cinleri öz ateşten yarattı.”46 Yaratılıştaki hammaddeleri insandan farklıdır.

Şeytan da cinlerdendi. “Hani biz meleklerle: Âdem’e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişimdir!”47 O meleklerden değildi. Çünkü melekler Allah’ın emrine asla isyan etmezler. “Melekler, Allah’ın emrine isyan etmezler, ne emrederse onu yaparlar.”48

Allah’ın Âdem’e (a.s.) secde emri hepsini kapsadığı için melekler ve cinlerin bu emre itaat etmesi istenmişti. Ancak, şeytan kendisinin ateşten yaratıldığını, önüne gelen her şeyi yok eden bir maddeden yaratıldığını, bundan dolayı da topraktan yaratılan Âdem’den (a.s.) üstün olduğunu iddia edip gururlandı. Secde emrine itaat etmedi ve ebediyen Allah’ın rahmetinden kovuldu. Şeytan bunu kendi iradesi ile tercih etti. Sonucuna da elbette katlanacaktı. Gururuna vesile kıldığı, üstünlük sebebi saydığı ateşi söndürecek olanın su ve toprak olduğunu bilmiyordu.

“Denize dalarak onun için cevherler çıkaran ve başka işler de gören şeytanları yine onun emrine verdik.”49 Âyetinin tefsirini yaparken Bediuzzaman, yerin, insandan sonra zîşuur olarak en mühim seknesi cinlerdir der. Aynı dünyayı paylaşırsak da hayat standartları farklı olduğu için aralarında çok fazla münasebet yoktur. Ancak, onlarla ilişki kurmak mümkündür. İnsan, varlıkların kralı olduğu için cinlerde ona hizmet edebilir. Hatta şeytanlar bile düşmanlığı bırakmak zorunda kalabilir. Nitekim bazı peygamberlere bu imkânı Cenab-ı Hak vermiştir. 50

Cinler de insanlar gibi hayat sahibi ve şuur sahibi varlıklardır. Bizim gibi cismani vücutları olmasa da kendilerine has özel bir vücutları var. İnsanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır. Süleyman (a.s.) gibi, Peygamber Efendimiz aleyhissalâtu vesselam gibi bazı peygamberler cinlere de peygamber olarak gönderilmişlerdir. Kur’an, bunu sarih bir şekilde açıklamaktadır. “(Ey Muhammed!) De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur’an’ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: “Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur’an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.”51

Tecelliyat-ı celâliye ve tezahürat-ı cemâliye şeklinde Cenab-ı Hakkın çok tecelliyatı var. Bu dünya imtihan yeri olduğu için zıtları birbirine katmıştır. Nur ve zulmet, yaz ve kış, Cennet ve Cehennem vücutunu iktiza eden isim ve unvanın bu dünyada umumi kanunlar şeklinde tezahürleri vardır. Kanun-u tenasül, kanun-u müsabaka, kanun-u teâvün gibi pek çok umumî kanunlar var. Kanun-u mübareze dahi böyle umumi bir kanundur. Kalp etrafındaki ilhamat ve vesveselerin mübarezelerinden tut, ta semâ âfâkında melâike ve şeytanların mübarezesine kadar, o kanunun şümülü vardır.52 İnsanlarla şeytanlar arasındaki mübareze de bu kanunun bir parçasıdır. “Ey insanlar ve cinler, Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edersiniz?”53 “Yazıklar olsun o gün yalanlayanlara!”54 gibi ayetler bu mübareze kanununun bir tezahürü olarak cereyan etmektedir.

İblis’in en mühim bir desisesi, kendine tâbi olanlara kendini inkâr ettirmesidir. Şeytanı ve onun zararlarını kabul etmeyen insan, ona karşı tedbir almayacaktır. Bu kendi ayağı ile celladının önünü gitmektir. Onun varlığını ve vereceği zararları kabul ederse o zaman tedbir alma yoluna girecektir. Mü’minler bunun farkındadırlar. Onun şer ve tahribatından kurtulmak için Allah’a sığınmaktan başka çare de gözüküyor. Kur’an’ın irşadı da bu yöndedir. “De ki: ‘Ey Rabbim, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da, yâ Rabbi, Sana sığınırım.’”55 Bu İlahi ferman, ehl-i imana, cin ve ins şeytanlarının şerlerinden, Allah’a iltica etmekle selâmete kavuşabileceklerini telkin etmektedir.56

Cenâb-ı Hak, mutlak hayır olarak, şerre hiç kabiliyeti olmayacak şekilde melekleri yaratmıştır. Bunun tam zıddı olarak, mutlak şer olarak da şeytanı yaratmıştır. Hayra ve şerre kabiliyeti olmayacak şekilde ise bitki ve hayvanları yaratmıştır. Hikmetin gereği olarak hem hayıra, hem şerre kabiliyetli bir varlığın olması iktiza eder. İşte hayra ve şerre kabiliyetli

olarak da insanı yaratmıştır. Akli öne çıkıp, öfke ve şehvet duygularını istikamet ve vasat mertebelerde kullanırsa meleklerden yukarı çıkabilir. Bunun tersini yaparsa hayvandan daha aşağı düşer. Çünkü özü ve mazereti yoktur.⁵⁷

Şerlerin ve şeytanların yaratılması şer midir?

“Hilkatte hayır asıl, şer ise tebeîdir.” Cenab-ı Hakkın yaratmasında “maksud-u bizzat” yalnız hayır, hüsün ve kemaldır. Şerrin ve kötülüklerin bazen hayra galip olması, geçici ve muvakkattir. Şerlerin istila etme durumu yoktur. Hayır, küllî, şer cüz’îdir. Aslolan hayırdır. Şerler bir mübaşeret ve temas sonucu şerre dönüşmektedir. Bu konu, daha önceki ilahiyat bölümünde yeteri kadar izah edildiği için burada kısaca bu kadar izah yeterli olur. İlahiyat bölümündeki 17. Başlıkta geniş izahı vardır.

KIYAMET VE AHİRET

Ahiretin varlığı

Şu görünen memleket, şehadet âlemi denilen şu âlem, bir manevra meydanıdır. Muvakkat ve temelsizdir. Her gün bir katile geliyor, bir katile gidiyor. Daima dolup boşalmaktadır.

Cenab-ı Hak, burayı bir meşher olarak açmıştır. Garip sanatlarının teşhir edildiği bir yer. O sergideki sanatların görüntüleri tespit edilmekte ve arkasından sergi toplanmaktadır. Yerine yeni sergiler açılmaktadır. Bu görüntülerin titiz bir şekilde tespiti boşuna değildir.

Batün bunlar gösteriyor ki bir zaman sonra bu memleket tebdil edilecek, bu ahali başka bir memlekete nakledilecekler. İşte o memlekette, burada yaptığı hizmetin karşılığını mükâfat veya ceza olarak görecektir.⁵⁸

Şu sergilere dikkatle bakılırsa, had ve hesaba gelmeyen misilsiz mücevherler, sofralarda emsalsiz yiyecekler var. Bu gösterir ki, bu yerlerin sahibinin hadsiz bir cömertliği, hesapsız hazineleri vardır. Böyle bir cömertlik ve bitmez tükenmez hazineler, daimî ve içinde her şeyin bulunduğu bir ziyafet yeri ister. Geçici yerlere razı olmaz. Bu sofralardaki misafirlerinin devamını ister. 59 Çünkü kısa süreli faydalandırıp sonra ebediyen yok etmek lezzeti lezzet olmaktan çıkarır. Lezzetin zevali ise elemidir. Sonsuz bir cömertlik bunu kabul etmez.

Ebedî, sermedî, misilsiz bir cemâl, elbette müştakının ebediyetini ve bekâsını ister. Kusursuz, mükemmel bir sanat, mütefekkir dellâlinin devamını talep eder. Hem nihayetsiz bir rahmet ve ihsan, muhtaç müteşekkirlerinin o nimetlerden devamlı istifadesini iktiza eder. O âyinedar müştak, o mütefekkir dellâl, en başta insanın ruhudur. Öyle ise, ebedü'l-âbâd yolunda o cemâl, o kemâl, o rahmete refakat edecek, bâki kalacaktır.⁶⁰

Bir çiçeğin bile nasıl şekilleneceği, göze hitap edecek görüntüleri bir Hafiz-i Hakîm tarafından bakileştiriliyor. Karışık inkılâplar içinde mükemmel bir intizamla zerrecikler gibi tohumlarında muhafaza ediliyor, ebedileştiriliyor. “Elbette, gayet cemiyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve hâricî vücut giydirilmiş ve zîşuur ve zîhayat ve nuranî kanun-u emrî olan ruh-u beşer, ne derece kat’iyetle bekâyâ mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle alâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl “Zîşuur bir insanım” diyebilirsin?”⁶¹

Herkes hayatına ve nefsine dikkat etse, bâki bir ruhun varlığını anlar. Evet, her ruh, kaç sene yaşamışsa, o kadar beden değiştirdiği halde, ruhun kendisi aynen bâki kalmıştır. Madem ceset gelip geçicidir. Ölüm ile ruhun bedenden ayrılması dahi ruhun bekâsına tesir etmez ve mahiyetini de bozmaz. Aradaki fark, ömür içinde tedrici değişir, ölümden ise birden soyunur. Ceset, ruhun evidir, elbisesi değildir. Ruhun elbisesi, bir derece sabit ve letafetçe ruha münasip bir gılâf-ı lâtifî (ince bir örtü) ve bir misalî bedeni vardır. Ölüm hengâmında bütün bütün çıplak olmaz; yuvasından çıkar, misali bedenini giyer.⁶²

“Sizin haşirde iadeniz, dirilmeniz, dünyadaki hilkatinizden daha kolay, daha rahattır.”⁶³

“Ruh ise, tahrip ve inhilâl maruz değil. Çünkü basittir; vahdeti var. Tahrip ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terkip edilmiş şeylerin şe’nidir.”⁶⁴

Saadet-i ebediyeye muktazi vardır. Şu âlemde muhteşem bir nizam var. Bir kasıt görünmektedir. Eğer ebediyet olmazsa, bu nizam heba olur, boş bir vehim haline gelir. Nizamı nizam yapan ebedi saadetin olmasıdır. Saadet-i ebediyeye olmazsa, şu kâinata takılan hikmetler boşa gider. Şu bekasız dünya misafirhanesinde, devamsız imtihan meydanında, sebatsız meşherde açık bir inayet, kâhir bir adalet, geniş bir merhametin eserleri gözükmemektedir. Burası geçici olduğu halde bunlar kusursuz bir şekilde devam etmektedir. Öyleyse, Mâlikü'l-Mülk-i Zülcelâlin memleket dairelerinde, mülk ve melekûtunda daimî meskenleri, ebedî sakinleri, bâki makamları, mukim mahlûkları bulunmazsa, şu görünen hikmet, inâyet, adalet, merhametin hakikatleri hiçe iner.⁶⁵

Kendisini Rahmân ve Rahîm olarak tarif eden Sâni-i Zülcemâlin rahmeti, saadet-i ebediyeyi gösteriyor. Nimeti nimet eden, mevcudatı ebedi ayrılıktan doğan vâveylâlardan kurtaran saadet-i ebediyeyi, o rahmet, beşerden esirgemeyecektir. Çünkü bütün nimetlerin başı, gayesi ve neticesi saadet-i ebediyenin olmasına bağlıdır. Eğer dünya öldükten sonra âhiret suretinde dirilmezse, bütün nimetler nîkmetlere (nimetsizliğe) tahavvül eder. Hâlbuki rahmet, güneşten daha parlak ve sabit bir hakikattir.⁶⁶

Doğru söyleyen ve doğruluğu bütün insanlık tarafından kabul edilen Peygamber Efendimizin aleyhissalâtü vesselam sözleri ve duası ahirete açılan pencerelerdir. Bütün peygamberlerin icmasını, bütün evliyanın tevatür suretindeki kabulünü elinde tutmuş, bütün kuvveti ile tevhit hakikatini, sonra da ahiret saadetini dava ediyor. Bu dünyada bunu sarsacak bir şey yok.⁶⁷

O saadeti verecek Fâil-i Zülcelâl de muktedirdir. Kadir-i Zülcelal, her günde yeni ve muntazam bir âlem yapmaktadır. Her senede seyyar, muntazam bir kâinatı icat etmektedir. Her asırda muntazam yeni bir dünya meydana getirmektedir. Zamanın ipine bunları asıp kudretinin büyüklüğünü gösteren ve bunlarla haşrin ve neşrin nakışlarını dokuyan Zât-ı Zülcelal, saadet-i ebediyeyi getirmekten aciz değildir.⁶⁸

Kudret-i İlâhiye zâtîyedir. Yani, bizzarure Zâtın lâzimesidir; hiçbir cihetle ondan ayrılamaz. Kudretin zıddı olan âcizlik ârız olamaz. Hem nihayet kudret sahibi hem de âciz olamaz. İki zıt bir arada olamaz.

Allah'ın kudret sıfatı zatından ayrılmayan, zatında bulunması vacip olan bir sıfattır. Kudret zatına vacip ise kudretin zıddı olan acizlik o Zâta karışamaz ve müdahale edemez. Bir zat hem sonsuz bir kudret sahibi, hem de âciz olamaz. O zaman cem-i zıddeyn, yani iki zıddın aynı anda, aynı zatta bulunması düşünülmüş olur ki bu mümkün değildir.

Madem âcizlik Cenab-ı Hakka arız olamaz, O'nun zaruri lazımı olan kudrete acizlik karışamaz. Madem kudretin içine acizlik giremez, o zaman gayet bedihi olarak anlaşılır ki, Cenab-ı Hakkın kudretinde mertebeler olamaz. Mertebeler olmayınca, o kudretin meydana getirdiği şeyler kudret karşısında eşit olur. En büyük ile en küçük arasında bir fark olmaz. Zerrelere yıldızlar kudret karşısında denk olur. Bütün insanlığın ahirette diriltilmesi bir tek insanın haşir ve neşri kadar o kudrete kolay gelir.⁶⁹

Kudret, melekûtiyet-i eşyaya taallûk eder. Mülk ciheti, zıtların cevelângâhıdır. Aynanın sırlı yüzü gibidir. Ancak sebeplere hakiki tesir verilmemiştir. Vahdet böyle ister. Melekût ciheti ise aynanın parlak yüzü gibidir. Hem leklesiz, hem de isyansızdır. Büyüğün küçüğe karşı tekebbürü yok, kudrete karşı nazlanması yoktur. Bu cihette maniler de yoktur.⁷⁰ "O cihet, vasitasız, kendi Hâlıkına müteveccihdir. Onda terettüb-ü esbap, teselsül-ü ilel yoktur. Ona illiyet, mâlûliyet giremez. Eğri büğrüsü yoktur. Mâniler müdahale edemezler. Zerre, şemse kardeş olur."⁷¹

Kudretin eşyaya nisbeti kanunîdir. Küçük büyük, az çok ayırmaz. Bunu birkaç misalle açıklayalım.

Şeffafiyet sırrı ile güneşin timsali, deniz yüzü ile bir damlada aynı hüviyeti gösterir. Tecezzi ve müzahamet yoktur. Bir zerreye verdiği feyz ile bütün zemine verdiği feyz arasında fark yoktur.

Mukabele sırrı ile insanların meydana getirdiği büyük bir dairenin merkezinde bulunan bir insanın eline bir lamba verilse, o lambanın halkadaki her ferde verdiği ışık eksiksiz, noksansız, tecezzisiz (bölünmesiz) bir olur.

Muvazene sırrı ile hakiki, hassas bir terazinin iki gözünde iki güneş veya iki dağ veya iki yumurta dengede bulursa, bir kefesine uygulanacak az bir kuvvet onu yere indirir, diğerini göğe kaldırır.

İntizam sırrı ile en büyük bir gemi bir oyuncak gibi çevrilebilir.

İtaat sırrı ile bir kumandan, "Arş" emriyle bir neferi tahrik ettiği gibi, aynı emirle bir orduyu tahrik eder.⁷² Bu misaller, meseleyi akla yaklaştırmak içindir. Zât-ı Zülcelalin kudreti bunlarla elbette tartılmaz.

"Öyle ise, haşirde bütün zevil'ervâhın ihyâsı, bir sineğin baharda ihyâsından daha ziyade kudrete ağır olmaz."⁷³

Hakîm-i Ezelî, ezeli hikmetinin gereği olarak şu dünyayı, tecrübeye mahal, imtihana meydan, Esmâ-i Hüsna'sına ayna, kalem-i kader ve kudretine sahife olmak için yaratmıştır. Tecrübe ve imtihan ise, neşvünemaya, yani gelişmeye sebeptir. Bu sayede, istidatlar inkişaf eder. İstidatların inkişafı kabiliyetlerin ortaya çıkmasına sebeptir. O da nisbî hakikatlerin zuhur etmesini sağlar. Nisbî hakikatler, Esmâ-i Hüsna'nın nakışlarını gösterir. Kâinatı, o esmanın mektupları haline çevirir. Teklif ve imtihan sırrı, iyilerle kötülerin ayrışmasını ister.⁷⁴

Cenab-ı Hak, şu maddi âlemi, ahiret hesabına hayat nuru ile eritiyor. Işıklandırıyor ve hakikatini kuvvetlendiriyor. Bir zaman gelecek, şehadet âlemi, kabuğunu parçalayacak, daha güzel bir şekilde tazelenecektir.⁷⁵

Vakta ki imtihan meclisi kapandı. Tecrübe vakti bitti. Esmâ-i Hüsna hükümünü icra etti. Kalem-i kader, mektubatını tamamıyla yazdı. Kudret, sanat nakışlarını tekmil etti. Mevcudat, vezifelerini ifa etti. Mahlûkat, hizmetlerini bitirdi. Her şey mânâsını ifade etti. Dünya, âhiret fidanlarını yetiştirdi. Zemin, Sâni-i Kadîrin kudret mucizelerini, sanat harikalarını teşhir edip gösterdi. Kâinatı, değişip yok olma karışıklığından, tahavvül ve zevalden kurtarmak ve ebedileştirmek için zıtların tasfiyesini istedi. İhtilaf sebebi maddelerin ayrılmasını arzu etti. Bu tasfiyenin neticesinde cehennem taifesini alıp, Sizler, ayrılın, ey mücrimler!"⁷⁶ tehdidi ile bir tarafa ayrılacak; cennet ebedi, haşmetli bir suret giyerek ehil ve ashabına, "Size selâm olsun. Buraya tertemiz geldiniz, ne mutlu size! Ebediyen kalmak üzere girin Cennete."⁷⁷ Hitabına mazhar olacaklardır.⁷⁸

Kabir suali

Kabir dünyanın son menzili, ahiretin ise ilk kapısıdır. Hikmet-i Ezeliye, herkesin bu kapıdan geçmesini iktiza ediyor. Baki bir âleme, ebedi bir saadete, âlem-i nura açılan bir kapı haline getirmek ise insanın başına açılmış en büyük imtihandır. İnsanın dünya kadar büyük bir meselesidir.⁷⁹

Eğer insan meşru dairede hayatını geçirmez ise, ömrü zayi olacak, hem kabirde hem haşirde büyük belalar ve elemelere maruz kalacaktır. İnsan, hayatını İslami terbiye ile, şükür ile, iffetle taatte sarf etse, ebedi bir gençlik kazanacaktır.⁸⁰

Kabir var; hiç kimse inkâr edemez. Herkes, ister istemez oraya girecek. Oraya girmek için de üç tarzda, üç yoldan başka yol yok.

Birinci yol: O kabir, ehl-i iman için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.

İkinci yol: Âhireti tasdik eden, fakat sefahet ve dalâlette gidenlere, bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrit içinde bir haps-i münferit, yalnız başına bir hapis kapısıdır. Öyle gördüğü ve itikad ettiği; ve inandığı gibi hareket etmediği için, öyle muamele görecek.

Üçüncü yol: Âhirete inanmayan ehl-i inkâr ve dalâlet için, bir idam-ı ebedî kapısı, yani hem kendisini, hem bütün sevdiklerini idam edecek bir darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynıni görecek.⁸¹

Kabiri bir kuyu kapısı olmaktan çıkararak, hiçlikten, yokluktan kurtaran, âlem-i nura, ebediyete, ebedi saadete açılan bir kapı haline getiren ancak ve ancak imandır.⁸²

İnsan bir yolcudur. Çocukluktan gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa, ihtiyarlıktan kabre, kabirden haşre, haşirden ebede kadar yolculuğu devam eder.⁸³ Ölümün karanlığından, kabir hududundan, berzah hududundan, mahşer hududundan, sırat köprüsünden geçip ebedi saadete mazhar olabilmek için böyle bir yolcu, öyle birisine dayanmalı ki, bütün bu daire-i azîme ve bu geniş hudutlar, Onun taht-ı emrinde ve tasarrufunda olsun.⁸⁴

“Öyle de, Sultan-ı Ezeliye iman ile intisap eden ve amel-i salih ile itaat eden bir insan, şu misafirhane-i dünya menzillerinden ve âlem-i berzah ve âlem-i mahşer dairelerinden ve hâkezâ kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudutlarından berk ve burâk sür’atinde geçer, tâ saadet-i ebediyeyi bulur.”85

Kabir, yalnızlık memleketi. Kimsesiz, karanlık, soğuk, dar bir yer. Böyle bir yerde Münker ve Nekir taifesinden iki mübarek meleğin çıkıp gelmesi bile güzeldir. Münker ve Nekir’in suali Kitap ve Sünnetle sabittir.

“Allah, îman edenleri dünyada da âhirette de değişmeyen sağlam söz üzerinde sabit kılar. Zâlimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar.”86 âyetinde geçen âhiret hayatından maksat kabir; “sabit söz”den maksat da “Kelime-i Şehadet”tir denmiştir.

“Allah, iman edenleri sabit bir söz ile metanetli kılar.” âyeti, kabir azabı (sorgusu) hakkında indi. Ölüye kabirde; “Senin Rabbin kim?” diye sorulur. O da; “Rabbim Allah’tır, Peygamberim Muhammed’dir (s.a.v.)” diye cevap verir. İşte mü’min ölünün böyle cevabı; “Allah iman edenleri sâbit söz ile dünya hayatında ve ahirette metanetli kılar.” meâlindeki âyetin ifadesidir.87

Kabir azabı

Yaz mevsiminin güze ve kışa yer vermesi, gündüzün akşama ve geceye değişmesi kati ve kesindir. Bu hayat, bu gençlik de ihtiyarlığa ve ölüme geçişecek. Eğer o gençliği iffetle hayrata sarf etse, istikamet dairesinde hareket etse ebedî, bâki bir gençliği kazanacaktır.

Eğer sefahete sarf etse, kabirde azap, ahirette ise büyük mes’uliyetlere maruz kalır. Dünyada lezzet olarak gördüğü şeyler ahirette azap olarak karşısına çıkar. Nasıl ki bir dakika hiddet yüzünden bir adamı öldürmek, milyonlar dakika hapis cezasını çektiriyor. Gayr-ı meşru dairedeki gençlik keyifleri ve lezzetleri, âhiret mes’uliyeti ve kabir azabı şeklinde karşısına çıkacaktır.88

İnsanlar bu dünyada misafirdir. Uzun bir sefere çıkmaktadırlar. Yollarının üzerinde kabir, berzah ve haşir meydanından geçip ebedü’l-âbâda kadar giden bir seyahat var. O karanlık yolda, azık ve ışık lazımdır. Kur’ân haricinde hiçbir akıl ve hikmet ve hiçbir ilim ve felsefe, o yolda ışık ve azık olarak bir şey veremiyor. O yolda azık, ancak Allah’ın rahmeti, Kur’ân’ın yol göstermesi ile elde edilen gıdalardır.89

Ehl-i sünnete göre Münker ve Nekir’in kabirde ölüyü sorguya çekmeleri haktır. Kabrin sıkması ve azabı haktır. Bu bütün kâfirler ve asi bazı mü’minler için olan bir şeydir. İmam-ı A’zam Ebu Hanife (r.a.), peygamberlerin, şehitlerin ve mü’minlerin küçük yaşta vefat eden çocuklarının kabir sualinden muaf olacaklarını belirtmiştir.90

Kıyamet

Şehadet âleminde her varlığın tabii bir ömrü vardır. Zamanı gelince, ömrünü tamamlayan bu dünyadan göçüp gitmektedir. İçinde bulunduğumuz kâinatın da bir ömrü olacaktır. Kâinatın ölümüne kıyamet denmektedir.

Kâinatı bir saate benzetirsek, içindeki varlıkların bir kısmı saniyeleri, bir kısmı dakikaları, bir kısmı günleri... seneleri temsil etmektedir. Saniye, dakika, saati sayan miller devirlerini tamamladıysa günleri, seneleri sayan miller de devrini tamamlayacak demektir. Yani kâinat da bir gün ömrünü tamamlayıp gidecektir. Gecedен sonra neharın (gündüzün), kıştan sonra baharın gelmesi gibi bir kıyamet sabahı o destgâhtan çıkacaktır.

Bir şahıs müddeti ömründe birçok kıyamet yaşamıştır. Beş altı senede bütün zerrelere değişmiştir. Senede iki defa büyük çoğunluğu değişmektedir. Tedrici bir kıyameti yaşamaktadır. Bazı neviler her sene bunu yaşamaktadır. Sinek taifesi gibi. Nevi olarak bir kıyamet yaşamaktadır.

Zamanın sonunda bütün neviler için, bütün kâinat için bir kıyamet meydana gelecektir. Kâinatta işleyen saat bunu ifade etmektedir.91

Dünyanın kuruluşundan şu ana kadar bütün mazi vukuattır. Kader kalemi ile tersim edilmiştir. İlahi kudret onları

yazmıştır. Dünü ve bugünü icat eden, içine bin bir mucizat-ı kudreti yerleştiren, yarını da içindekilerle birlikte icat eder. Vukuatı yapan, mümkünatı da yapabilir. “Zaman-ı mazinin bütün âlemlerini zamanın şeridine kemâl-i hikmet ve intizamla takıp gösteren, elbette istikbal şeridine dahi başka kâinatı takıp gösterebilir ve gösterecektir.”92

Kıyamet ve haşre pek benzeyen kış ile baharı her vakit bilmüşahede icat eden bir Kadîr-i Zülcelâl, kıyametin kışından sonra haşrin baharını getirecektir. Dünyada layık bir muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. Öyleyse büyük bir mahkemeye gidilecektir.93

Haşrin hakikati ve kıyamet, İsm-i Âzâmın, “Kadir” ve “Muhyi” isimlerinin en yüksek tecellisine mazhariyettir. “İşte şu sırdandır ki, haşir ve kıyameti, en âzam mertebede, en ekmel tafsilâtla Kur’ân zikrediyor ve İsm-i Âzâmın mazharı olan Peygamberimiz aleyhissalâtü vesselâm ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşadın iktizasıyla, bir derece basit ve iptidâî bir halde olan ümmetlerine, haşri en âzam bir derecede, en geniş bir tafsilâtla ders vermemişler.”94

Kıyametin Alametleri

Kıyamet alametleri iki bölümde incelenmektedir. Kıyametin küçük alametleri ve büyük alametleri olarak gruplandırılmıştır.

Kıyâmetin küçük alâmetlerinden maksat, birtakım işlerin münferit vaka olmaktan çıkıp, çoklukla ve çoğunluk tarafından bir hayat tarzı haline getirilmesi hadisesidir. Yılların meydana getirdiği birikim neticesinde hâsıl olan ve toplum tarafından süzülerek hayat tarzı haline getirilen davranışlar üzerinde meydana gelecek değişikliklerdir.

Kıyametin küçük alâmetleri

- Bilginin azalıp cehâletin yaygınlaşması,95
- Namus kavramında meydana gelecek olan çözülme,96
- Dünya nimetlerinin âhiret nimetlerine tercih edilmesi,97
- Nakil ve muhabere vasıtalarının yaygınlaşması, akrabalarla olan ilişkilerin zayıflaması,98
- Yalancı şahitlik olaylarının çoğalması, yüksek binaların yapılması99
- Fırat nehrinin sularının çekilip, nehir yatağından altın çıkması 100
- Depremlerin çoğalması101
- Cinâyetlerin çoğalması, fitnelerin zuhur etmesi102 ...gibi olaylar kıyâmetin küçük alâmetleri çerçevesi içinde zikredilmişlerdir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir Hadis-i Şerifte Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Zaman kısılıyor, (faydalı ilimle) amel etmek azalıyor, (dünya ehlinin gönlüne) cimrilik konulur, fitneler açığa çıkar, ‘herc’ çoğalır. Ya Resulallah herc nedir? Öldürmedir, öldürmedir.”103

Kıyametin büyük alametleri

Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî'den (r.a) rivayet edilen bir hadis-i şerifte sıralaması farklı olmakla birlikte aşağıdaki olaylar kıyamet öncesi çıkacak olaylar olarak açıklanmıştır. 104 Kıyametin büyük alametleri olarak sayılmaktadır. Bunları maddeler halinde şöyle ifade etmek mümkündür.

1-Doğuda,

2-Batıda,

3-Arap Yarımadasında büyük çöküntülerin olması.

4-Yemen'den büyük bir ateşin çıkması.

5-Bir dumanın çıkması.

6-Deccal'ın çıkması. Deccalla eş zamanlı olarak Mehdi'nin çıkması ise başka rivâyetlerde ifade edilmektedir.

7-Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması.

8-Dâbbetü'l-arzın çıkması.

9-İsâ'nın (a.s.) inmesi.

10-Güneşin batıdan doğması.

İlk iki maddede ifade edilen “doğu” ve “batı” mutlak, yani sınırları tayin edilmemiş ifadelerdir. Doğu ve batı dendiği zaman, bir ülke tayini yapılmadığı için hangi ülkeye göre ifade edilecektir. Bir ülke tayini yapılsa bile doğu ya da batının sınırları nereye kadar uzayacaktır. Mesela, hangi ülke veya mekân ölçü olarak alınacak ve falan ülkenin veya mekânın doğusu ve batısı şeklinde anlaşılacaktır? İkinci olarak, doğu ve batı ifadesinin sınırı nereye kadar gidecektir. Şu halde, buradaki doğu ve batı ifadesi yoruma açık ifadelerdir.

Üçüncü ve dördüncü maddeler mekân bakımından sınırlandırılmış fakat çöküntüden ne anlaşılması gerektiği konusunda bir açıklık getirilmemiştir. Yani bu çöküntü maddi bir çöküntü mü olacak? Mesela, bir deprem veya büyük bir obruk şeklinde bir çöküntü mü olacak? Veya bir ahlaki veya ictimaî bir çöküntü mü olacak? Bu açıkça ortaya konmamıştır. Demek burada da yorum kaldıracak bir durum vardır. O bölgelerin dışında kalan insanların durumu ise ayrıca yoruma ihtiyaç göstermektedir.

Deccal, Mehdi, Ye'cüc ve Me'cüc, Dâbbetü'l-arz ve İsâ'nın (a.s.) inmesi ise bütün insanlığı ve bütün mekânları etkileyeceklerdir. Yani bunların şer ve kötü olanları, bir insanlık afeti olarak insanlığın karşısına çıkacaktır. Müspet olanları da, bütün insanların gönlüne ferah verme bakımından herkesi alâkadar edecektir.

Dâbbetü'l-arz ise, Firavunun kavmine musallat olan çekirge ve bit belasına, Ebrehe ordusuna Ebabil kuşlarının musallat olmasına benzeyen büyük bir bela olacak. Dünyanın sonuna doğru, insanlık büyük bir çoğunlukla, Süfyanın ve deccalın fitneleriyle bilerek ve severek isyan ve tuğyana karışacaklar. Ye'cüc ve Me'cüc'ün anarşistliği ile fesada ve canavarlığa gidecekler. Dinsizliğe, küfür ve küfrana düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle, Cenab-ı Hak, arzdan bir hayvan çıkarıp onlara musallat edecektir. “Allahu a'lem, o dâbbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek, dehşetli bir taife-i hayvaniye olacak. Belki, “Asâsını kemirmekte olan bir ağaç kurdu.”¹⁰⁵ âyetinin işaretiyle o hayvan, dâbbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki; insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde dışından tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler iman bereketiyle ve sefahet ve su-i istimalâttan tecennüpleriyle kurtulmasına işareten, âyet, iman hususunda o hayvanı konuşturmuş.”¹⁰⁶

Güneşin batıdan doğması ise; bedahet derecesinde bir kıyâmet alâmeti olacaktır. Güneşin batıdan doğması, kıyâmetin kopmaya başlaması anını ifade edecektir. Bunun ardından ise, Kur'an'da tasvir edilen kıyâmetin kopması hâdisesi meydana gelecektir. İmtihan sırrının ortadan kalkmasına vesile olacak, tövbe kapısı kapanmış olacaktır.¹⁰⁷

Bediuzzaman, bu büyük kıyamet alametini şöyle açıklamaktadır. Kur'an-ı Kerim, dünyamızın akli hükmündedir. İnsanlar, onun ahkâmını büyük bir çoğunlukla yaşamayıp, büyük bir çılgınlığa düşünce, zeminimiz divane olacak, başını bir gezegene çarpacak, bu çarpmanın sonucu hareketinden geri dönecek, batıdan doğuya olan hareketini doğudan batıya doğru değiştirecektir. Dolayısı ile güneş batıdan doğup görünecektir. Dünyayı güneş ile bağlayan Kur'an'ın cazibe kuvveti kopsa dünyamızın ipi çözülecek, başıboş serseri hale gelecektir. Hem bu çarpışma neticesinde emr-i ilahi ile kıyamet kopmaya başlayacaktır.¹⁰⁸

Kıyametin Kopması

Kıyamet nasıl kopar? Şu kurulu sistem nasıl çökebilir? Milyonlarca yıldan beri hiç aksamadan, yanılmadan, bozulmadan devam eden şu nizam nasıl çökebilir? Bediuzzaman'ın kısa ve net cevabı: “Bir anda bir seyyare veya bir kuyruklu yıldızın emr-i Rabbânî ile küremize, misafirhanemize çarpması, bu hanemizi harap edebilir. On senede yapılan bir sarayın bir dakikada harap olması gibi.”¹⁰⁹

Peki, ne zaman kopacak? Kur'an ve sünnette niçin bunun zamanı ile ilgili açık bir bilgi yok? Hatta gizlendiğine dair

bilgiler var.

Cenâb-ı Hak hikmetle iş yapmaktadır. Şu tecrübe ve imtihan dünyasında çok mühim şeyleri kesretli eşya içinde saklıyor. Böyle yapmasında, çok hikmetler, çok maslahatlar vardır. Meselâ, Kadir gecesini Ramazan ayının içerisinde, duaların kabul olduğu saati Cuma gününün içinde, makbul velîsini insanlar içinde, eceli ömür içinde ve kıyametin vaktini de dünyanın ömrü içinde saklamış.

Mesela, insanın eceli muayyen olsaydı, yarı ömrüne kadar gaflet-i mutlaka, yarıdan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet yaşayacaktı. Ömrünün son zamanlarında, ölüm endişesinden dolayı her gün ölecekti. Hayatta, hem dünya hem de ahiret dengesini muhafaza etmek, her vakit korku ve ümit ortasında bulunmak çok büyük bir maslahattır. Hayatın kıymetini bilip anlamak için önemlidir. Çünkü böyle bir durumda, her dakika hem ölmek, hem yaşamak mümkündür. Hayatı böyle anlayan hüşyar bir kalp, hayatın her dakikasını çok verimli şekilde değerlendirecektir. Şu şekilde mübhem yirmi senelik bir ömür, bin sene muayyen bir ömre müreccahtır.

İşte, kıyamet dahi, şu “büyük insan” olan dünyanın ecelidir. Eğer kıyametin vakti net olarak açıklansa idi, bütün ilk ve orta asırlar gaflet-i mutlakaya dalacaklardı. Kıyamet öncesinde yaşayanlar ise dehşette kalacaktı. İnsan, şahsi hayatının, evinin ve köyünün bekâsıyla alâkardır. Büyük bir aile olan insanlığın ve onların evi olan dünyanın yaşaması ile de alakardır. Kur’an’ın “Kıyamet yakındır”¹¹⁰ demesi, buradaki yakınlık, dünyanın ömrüne göredir. İnsanın ömrüne göre değil. Çünkü kıyamet dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrü içerisinde bin veya iki bin sene, bir seneye kıyasla bir iki gün veya bir iki dakika gibidir. Bundan dolayı, Cenab-ı Hak, kıyameti beş bilinmeyen (Mugayyebât-ı Hamse) olarak kendi ilminde saklıyor. İşte, bu gizlilik sırrından dolayı, bütün hayatını âhiret saadetini kazanmaya hasreden sahabeler bile kıyametten korkmuşlar. Şartları meydana çıkıyor demişler.¹¹¹

Çünkü Sahabeler, manevi ve ruhi bir inkılap yaşadılar. Peygamber Efendimizden aleyhissalâtü vesselam aldıkları dersle, dünyanın faniliğini, geçiciliğini bütün hissiyatları ile aldılar. Yüzlerini ahiret saadetini kazanmaya çevirdiler. Ölümü ve kıyameti hep dikkate aldılar. Her an hazır olma gayreti içinde oldular. Bundan dolayı ahirete çok ciddi olarak çalıştılar. Resul-ü Ekrem aleyhissalâtü vesselâm “Kıyameti bekleyiniz” dediği zaman onların bu hissiyatlarına peygamberce bir irşat idi.¹¹²

“Kıyamet işi, tek bir sayha ile olacak!”¹¹³ “Kıyâmetin gerçekleşmesi ise göz açıp kapayıncaya kadardır...”¹¹⁴ gibi ayetler kıyametin bir anda gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Yeniden diriliş de aynı şekilde olacaktır.

Ahiret ahvali

Ahiret ahvali ile ilgili üç önemli mesele vardır.

Haşirde ruhların cesetlere gelmesi.

Büyük bir ordunun neferleri istirahat için her tarafa dağılmışken, bir boru sesiyle toplanmaları, ordu nizamı altına girmeleri gibi, ebedler tarafında, zerreler âleminde iken ezel tarafından gelen “Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?”¹¹⁵ hitabını işiten ve “Evet! Sen bizim rabbimizsin”¹¹⁶ diye ikrar eden ruhlar, İsrail’in (a.s.) sura üflemesi ile o neferlerden daha hızlı bir şekilde cesetlerine koşacaklardır. Onlar, ordunun neferatından binler derece daha musahhar, muntazam ve itaatlidirler.¹¹⁷

Cesetlerin ihyası

Çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, bir tek merkezden yüz binlerce elektrik lâmbaları zamansız bir şekilde, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları mümkün ve vakidir. Cenâb-ı Hakkın elektrik gibi bir mahlûku ve şu dünya misafirhanesinde bir hizmetkârı, bir mumdarı, yaratıcısından aldığı terbiye ve intizam dersiyse böyle bir keyfiyet gösteriyor. Her şeyin bir hikmete, bir sebebe bağlı olduğu bu dünyada bunlar olabiliyor. Kudret dünyası olan ahirette, haşr-i âzam tarfetü'l-aynda, yani göz açıp kapayıncaya adar vücuda gelebilir.¹¹⁸

Cesetlerin inşası.

Şu maddi âlemde bile zerrelere muhteşem hareketleri, Nakkâş-ı Ezelînin kudret kalemi, kâinat kitabında tekvini ayetlerini yazdığı hengâmdaki dalgalanmaları ve dolaşmalarıdır. Çünkü bütün mevcudat gibi, her bir zerre hareketinin başında “Bismillâh” der. Kendi kuvvetinden çok fazla yükleri kaldırmaması bundandır. Buğday tanesi kadar bir çam çekirdeği koca bir çam ağacının yükünü yüklenir. Vazifesinin sonunda “Elhamdü lillâh” der. Bütün akılları hayrette bırakan hikmetli bir cemâl-i san’at, faydalı bir hüsn-ü nakış gösterir. Allah’ın sanatını ilan eden, öven bir kaside olur.¹¹⁹

Bahar mevsiminde, birkaç gün zarfında, bütün ağaçların yaprakları geçen baharın aynına yakın bir misliyetle ihya ediliyor. Çiçekleri, meyveleri çok kısa sürede icat ediliyor. Bunların sayısı, dünyada yaşamış ve yaşayacak insan nev’inden binlerce defa daha fazladır. Sayısız tohumlar, çekirdek ve kökler beraber uyandırılıyor, inkişaf ve ihya ediliyor. Kemiklere benzeyen ağaçların cenazeleri bir emirle diriltiliyor. Küçük hayvanların ve sineklerin her baharda diriltilemleri bütün insanlardan daha fazladır. Çok kısa bir sürede ihya ediliyorlar. Bütün bunlar kıyamette cesetlerin inşasına bir misâl değil belki binler misâldirler.¹²⁰

Tekrar dirilme (Ba’s)

Peygamber Efendimizin aleyhissalâtü vesselam en önemli davalarından biri de tekrar dirilme hadisesidir. Varlıklar tekrar dirilecek ve hayatlarının hesabını vereceklerdir.

Buna inanmayan insanların sorduğu bir soru var. Yasin Suresinde onların bu soruları dile getirilmektedir. “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” hemen devamındaki ayette ise cevabını vermekte, “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”¹²¹

İnsanların, bu büyük hadiseyi anlamaları kolay olmuyor. Ancak Allah da onların zihninin kavrayabileceği şekilde, yaşadıkları dünyadan bunların misallerini dikkate sunuyor. Kur’an’ın birçok ayetinde buna dair görünen misaller getiriyor. Bu zor meseleyi kolay anlaşılır hale getiriyor.

Bir komutan düşünelim. Bir günde sıfırdan bir orduyu meydana getiriyor. Ordu disiplini altına sokuyor. Herkes yerini, sırasını öğreniyor. Sonra istirahat verip onları dağıtıyor. Bu istirahat için dağılan askerler, bir boru veya düdük sesiyle yerlerini alamaz, komutan bunu yapamaz, toplayamaz denilir mi?

Allah, bütün varlıkları yoktan, hiçlikten, yeniden yaratmış, onları bir ordu disiplininden daya iyi şekilde bir nizama sokmuş. Bütün canlıların ve cansızların cesetlerini mükemmel bir nizam altına almış. Sergiledikleri her şeyi hislerine varıncaya kadar kayıt altına almış. Bir güz mevsimini düşünelim. Bütün tohumlar toprağa düşmüş ve gözümüzden kaybolmuşlar. Bahar mevsiminde birkaç günde o kaybolduğunu zannettiğimiz tohumlar bir anda açılıyor, milyonlarca icat ediliyor. Her baharda bu tekrarlanıyor. Buna bütün hayvanları, mesela sinek ve böcekleri de dâhil edelim. Bunları her baharda yapan, unutmayan Allah, bir cesedin nizamı altına girmiş, birbirleri ile tanışmış zerreleri nasıl toplayacak denilir mi?¹²²

Kur’ân-ı Hakîm, haşrin meydana geleceğini değişik tarz ve şekillerde anlatmış, aklın anlayacağı bir tarza getirmiştir. Bunlara dair bazı misaller verelim.

Bunu daha iyi ve anlaşılır hale getirmek için ilk yaratılışı nazara vermektedir. Bir insanın safha safha yaratılışını anlatmaktadır. Nutfeden başlayıp, kan pıhtısı haline gelmesine, bir çiğnem et parçası haline dönmesine ve oradan insan haline gelmesine dikkat çekmektedir. ¹²³ Bunların çok kolay işler olmadığını, bütün insanlık bir araya gelse bunu yapamayacağını insanların önüne koymaktadır. Buradaki yaratma ilk yaratmadır. Bir şeyin ilki ikincisinden daha zordur. Birinci yaratılışı yapan, ikinci yaratılışı da yapar. Birinci yaratılışı yaptığının binlerce numunesini gördük. İkinci yaratılış, bunun benzeri veya daha kolaydır. Bunu yapan onu da yapacaktır.¹²⁴

Bir başka misal. İnsanlara ettiği büyük nimetleri saymaktadır. Yaratılışından, donanımından, beslenmesinden tut, yüzünün farklılığına kadar çok büyük nimetler verdiği bahsetmekte. Mesela, iki göz, iki dudak ve arasında bir dil verdiği bahsetmektedir.¹²⁵ Bunların ne kadar kıymetli olduğunu anlatıyor. Bir adım atmanın, bir şeyi görmenin, tatmanın, konuşmanın... ne kadar büyük nimetler olduğunu ancak bunlardan mahrum kalanlar anlıyor. Herkese sıradan gibi gelen şeyler kaybolunca kıymeti daha iyi anlaşılıyor. Bunun arkasından, size bu kadar kıymet veren, çok değerli

nimetleri önünüze seren, sizi başıboş bırakmaz. Kabre girip kalkmamak üzere sizi yatırmaz. Nimetin bedelini sorar diyor.

Baharı misal olarak veriyor. Çürümüş kemikler gibi olan ağaçlar, yok olmuş gibi görünen tohumlar, böcekler baharda şimşeğin boru sesini duyar duymaz yerlerinden kalkıp kendilerine yüklenen görevleri yapmak üzer harekete geçiyorlar. Bunu görüyorsunuz. Haşir de bir bahar. Kıyamet kışından sonra gelen bir bahar. Bu baharı icat eden o baharı da icat edecektir. Bunda aklın kabul etmeyeceği bir durum yoktur.

Gökleri ve yeri bir ağaca benzetiyor. İnsanı da onun meyvesi olarak değerlendiriyor. Ağacı ihmal etmediğini her fırsatta ortaya koyuyor. Kâinatındaki düzen bunun ifadesidir. Onda hiçbir bozukluk, çatlaklık göremeyeceğini açıklıyor.¹²⁶ Gerçek de böyle. Bir ağaç meyvesi için yetiştiriliyor. Meyve ağacın neticesidir. Ağaca bu kadar ihtimam gösteren, hiçbir işini ihmal etmeyen, meyvesini ihmal edip başkasına mal eder mi? Bu ağaçtan beklenen bütün neticeleri terk etmek demektir. Allah, bütün zerrelerini hikmetle yoğurduğu yaratılış ağacının meyvesini ihmal eder mi?

Bütün bunların neticesi olarak der: “Haşirde sizi ihyâ edecek Zât öyle bir zâttır ki, bütün kâinat Ona emirber nefer hükmündedir; emr-i “kûn fe yekûn” a karşı kemâl-i inkıyadla serfurû eder.”¹²⁷

Bir baharı yaratmak, bir çiçeği yaratmak kadar Ona kolay gelir. Bütün hayvânâtı icat etmek, bir sinek icadı kadar kudretine kolaydır. Böyle bir yaratıcıya karşı “Çürümüş kemikleri kim diriltir?”¹²⁸ deyip kudretine karşı tâcizle meydan okunmaz.¹²⁹

Haşir ve mahşer

Hadis-i şerifte, “Ölüm mü’minin hediyesidir.”¹³⁰ Buyurulmaktadır. Dış görünüşü ayrılık gibi olan ölüm, aslında ayrı düştüğü sevdiğilerine, ayrıldığı baba yurdu olan Cennet’e, en çok sevdiği peygamberine gitme vesilesidir. Allah’ın cemalini görmek için ezel ve ebed sultanına doğru yola çıkmaktır. Bu kadar güzel neticeleri veren ölüm elbette bir hediye dir.

Ahirette dirilme, asıl zerreler aynen, teferruat zerreler ise kısmen dünyadakilerden seçilecektir. Diğer kısımlar ise yeniden yaratılarak tamamlanacaktır. Asıl ve teferruat zerreler Allah’ın ilminde mevcuttur. Allah ise onları toplayacaktır. Bu seçimi Allah’ın ilmi yapacaktır. Kimin nasıl seçileceği onun ilminde mevcuttur. Kur’an’da, “Toprağın onlardan neleri yiyip eksilttiğini biz biliriz.”¹³¹ Buyurmaktadır.

Kabirden ilk kalkacak olan Peygamberimiz, Efendimiz Muhammed’dir aleyhissalâtü vesselam. Bunu bir hadislerinde şöyle ifade etmektedirler: “İnsanların mahşer yerine çıkarılacakları gün kabrinden ilk çıkarılacak olan benim. İnsanların Allah’a vardıkları zaman hatipleri benim. Onların her şeyden ümitlerini kestikleri zaman müjdeleyici benim. Hamd sancağı o gün benim elimdedir. Rabbimin yanında Âdemoğullarının en değerlisi benim, fakat övünmem.”¹³²

Mü’minler kabirlerinden kalktıklarında Tevhit Kelimesini söylerler. Bu onların alameti olacaktır. Ayrıca Kur’an, dünyada iken kendisini okuyanlara, hükmü ile amel edenlere şefaatçi olarak gelecektir.¹³³

Mahşerde, melekler, cinler ve insanlar diriltildikten sonra insanoğlunun küçüğü büyüğü, akıllısı delisi, hepsi bir yerde toplanacaktır. Bütün hayvanlar da haşrolacaktır. Bazı hayvanlar da özel olarak cisimleri ile haşrolacaktır.¹³⁴ Bunların dışında kalan hayvanlar Allah’ın sorularına cevap verip adaletin tecellisinden sonra toprak olacaktır.

Haşir meydanı, “Üzerinde hiç bir alamet (dağ, dere, bitki v.b.) bulunmayan, halis buğday unundan yapılmış yufka gibi beyaz ve parlak bir düzlüktür.”¹³⁵

Haşir meydanı nerede kurulacaktır?

Haşir meydanının dünya ile bir alakası var mı? Madem dünya ahiretin tarlasıdır. Bu tarla ile haşir meydanının bir bağı var mı?

Bediuzzaman, böyle bir alakadan bahsetmektedir. Dünyanın güneş etrafındaki yörüngesinin bir manası olduğunu, bunun bir şey ifade ettiğini açıklamaktadır.

Dünya, güneş etrafındaki yörüngesinde boş yere dönmüyor. Allah her şeyi bir hikmetle yaratmıştır. Dünyanın güneş etrafındaki yörüngesinin de bir hikmeti vardır.

Dünya, mühim bir şey etrafında dönüyor. Haşir meydanının sınırlarını çiziyor. Büyük bir meşherin, sergi yerinin etrafını çiziyor. Manevi mahsulatını da oraya devrediyor. İleride, o meşherde gösterilecek neticeleri oraya taşıyor. Bir gün o meşher açılacak ve insanların önüne konacaktır.

Bazı rivayetlerde, insanlığın başlangıç yeri de olan 'Şam' kıtası olarak isimlendirilen bu ön Asya haşir meydanının merkezi olacak. 136 Dünyamız güneş etrafındaki yörüngesi ile yirmi beş bin seneye yakın bir dairenin etrafını çiziyor. Bu Şam bölgesi merkez olacak, bu çekirdeğin etrafında haşir meydanı yayılıp genişletilecektir. Dünyamız, manevi mahsulatını şimdilik bu meydanın levhalarına göndermekte, ileride meydan açıldığı zaman sekencesini de oraya dökcek, gaipten şehadete çıkaracaktır.

Yeryüzü bir tarla, bir çeşme, bir ölçek durumundadır. Asırların ve devirlerin geçmesi ile çok mahsulat vermiş, çok şeyleri ölçmüştür. Yani bu geniş haşir meydanını dolduracak kadar mahsulat vermiştir. Dünyamız bir çekirdek hükmüne geçmiş, sürekli dolup boşalması ile orayı dolduracak kadar meyve vermiştir. Haşir meydanı bu çekirdeğin ağacı olacaktır. Bir nokta ışık, hızla çevrildiği zaman ışıktan bir çember meydana gelir. Dünyamız da hızlı ve hikmetli hareketi ile böyle bir dairenin meydana gelmesine vesile oluyor.¹³⁷

Haşir meydanı küre-i arzın senelik yörüngesi içindedir. Dünyamız, manevi mahsulatını o meydanın levhalarına gönderdiği gibi, bir zaman gelecek sekencesini de haşir meydanına boşaltacaktır.¹³⁸

Haşir meydanına nasıl bir elbise ile gelinecek?

Cenâb-ı Hak, insandan başka ruh sahibi bütün mahlûkatına fitrî birer elbise giydirdiği gibi, meydan-ı haşirde sun'î elbiseleri kaldırıp, fakat fitrî bir elbise giydirmesi, ism-i Hakîm muktezasıdır. Dünyada kullanılan sun'î elbiseler, sadece örtünmek, sıcağın ve soğuktan korunmak için değildir. En önemli hikmeti, insanın diğer varlıklar üzerindeki tasarruf yetkisini ve kumandanlığını belirten bir liste ve rütbe hükmündedir. Allah isteseydi, daha kolay ve ucuz, fitrî bir elbiseyi giydirebilirdi. Bu hikmet göz ardı edilirse, muhtelif bezleri üstüne saran insan diğer canlılar nazarında maskara olur ve gülünç duruma düşerdi. Haşir meydanında bu hikmete ihtiyaç kalmadığı için sun'î elbiseye de gerek kalmaz.¹³⁹

Amel defterlerinin açılması

Tekvir Sûresindeki "Defterler açıldığında."¹⁴⁰ Âyet-i Kelimesi, haşirde herkesin bütün amellerinin bir sayfa içinde yazılı olarak neşredileceğini haber veriyor.

Uzunca bir hayatın bütün faaliyetleri bir sayfada nasıl toplanır? Dünyada bunun misali var mıdır?

Evet, vardır. Meyve veren her bir ağacın, çiçekli her otun amelleri var, fil ve vazifeleri var, Esmâ-i Hüsnâ'ya ne şekilde aynalık edip tesbihat etmişse o şekilde kulluğu var. Onun bütün bu amelleri tohumlarında ve çekirdeklerinde yazılıp gelecek baharda başka bir zeminde ortaya çıkacaktır. Analarının ve asıllarının amellerini zikrettiği gibi dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleri ile amel defterini neşreder. "Defterler açıldığında."¹⁴¹ Ayetinin misalini gözümüzün önünde gösterir. Hafız-ı İlahinin hiçbir şeyi kaybetmeden muhafaza ettiğini ortaya koyar. ¹⁴²

Hesap sual ve mizan

Şu kâinatı yaratan ve idare eden Zât-ı Zülcelal, her şeyi bir nizam ve ölçü içinde muhafaza ediyor. Nizam ve ölçü, ilim ve hikmet demektir. Muhafaza etmek ise kudretle olur.

Yaratılan her şey muntazam ve muhteşem bir ölçü içinde yaratılıyor. Hayatı boyunca birçok değişiklikler yaşıyor ve bütün bunlar ince bir ölçü içinde cereyan ediyor. Bir fertte böyle olduğu gibi bütün fertlerde de bir intizamla yapılıyor. Vazifesi bitip şu âlemden göçen her şey, Hafız-ı Zülcelâl tarafından birçok suretleri, değişik levhalarda korunuyor. Mesela, hafızalarda, tohumlarda, misali aynalarda saklıyor. Beşerin hafızası, ağacın ve çiçeğin meyvesi, tohumu,

Hâfiziyet kanununun genişliğini ve şumulünü ortaya koyuyor.

Koca bahardaki çiçekli ve meyveli bütün varlıkların amellerini, teşkilat kanunlarını, suretlerini küçücük tohumlar içinde muhafaza ediyor. İkinci bir baharda bir muhasebe içinde neşrediyor. Koca bir baharı yeniden kuruyor. Hikmetle ve intizamlarla meydana getiriyor. Hâfiziyetinin ne kadar geniş ve kuvvetli cereyan ettiğini gösteriyor. “Acaba geçici, âdi, bekâsız, ehemmiyetsiz şeylerde böyle muhafaza edilirse; âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervahta, rububiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri, hıfz içinde gözetilmek suretiyle, ehemmiyetle zaptedilmemesi kabil midir? Hayır ve asla!” 143

Hâfiziyetin böyle şumullü tecellisi gösterir ki, şu mevcudatın Mâliki, mülkünde cereyan eden her şeyin muhafaza edilmesine çok büyük önem veriyor. Nihayet derecede dikkat ediyor. Hiç bir şeyi hâkimiyetinin dışında tutmuyor. En küçük bir hadiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her şeyin suretlerini değişik şeylerde muhafaza eder. Şu Hafiziyet, çok önemli bir muhasebe içindir. Bilhassa, mahiyet itibarıyla en büyük, en mükerrem olan insanın büyük küçük bütün amelleri mühim bir hesaba girecek, amel defteri neşredilecektir.

İnsan, hilafet ve emanetle mükerrem hale getirilsin, Rububiyetin külli işlerine şahit olsun, kesret dairelerinde vahdaniyet-i İlahiyeyi ilan etsin, ekser mahlûkatın vazifelerine müdahale edip zabıt ve müşahitlik derecesine çıksın, sonra da kabre girip kalmamak üzere yatsın? Uyandırılıp küçük büyük amel ve işlerinden sual edilmesin? Bir mahkeme-i kübrayı görmesin? Hayır, asla!144

Bir tohumu bile ihmal etmeyen bir Kadîr-i Zülcelâlden, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir? “Madem bu dünyada ona lâyük muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. Elbette bir Mahkeme-i Kübrâ, bir saadet-i uzmâyâ gidecektir.”145

Şefaât

Bir kimsenin suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme manasında kullanılmaktadır.146

Şefâat, bir kimsenin bağışlanmasını istemek; bir kimseden, başka bir kimse için iyilik yapmasını rica etmek; yardım etmek; başkası hesabına yalvarmak, dua ve niyazda bulunmaktır. Bu manalar itibarıyla şefaatin geniş bir yelpazesi var. Yakınlarımız için, bir mezarlıktan geçerken okuduğumuz bir Fatıha bile bu muhtevanın içine girer. Şefaatin hak olduğu kitap ve sünnet ile sabittir.

Kur’an-ı Kerim de şefaatin olacağını haber vermektedir. “O gün, Rahman’ın şefaati izni verip sözünden razı olduğu kimselerden başkasının şefaati fayda vermez.”147

Peygamber Efendimiz aleyhissalâtü vesselam da, “Her peygamberin hususî bir duası var ki, onunla ümmetiyle ilgili olarak dua etmiş ve duası kabul edilmiştir. Ben ise, duamı kıyamet gününde ümmetim için şefaati kıldım / ümmetim için erteledim, şefaati etmeye ayırdım.”148 Buyurarak, şefaati hakkının baki olduğunu, ahirette bunu kullanacağını ifade etmektedir.

Ahret yolculuğu uzun ve çetindir. Nelerle karşılaşacağını kimse bilmiyor. Koca dünyadan çıkıp daracık kabire girmek elbette kolay değil. Bediüzzaman olaya farklı bir cihetten bakıyor. “O zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm, dünyaya geldiği dakikada “Ümmetî, ümmetî” rivayet-i sahiha ile ve keşf-i sadıkla dediği gibi, mahşerde herkes “Nefsî, nefsi” dediği zaman, yine “Ümmetî, ümmetî” diyerek en kudsî ve en yüksek bir fedakârlıkla, yine şefaatiyle ümmetinin imdadına koşan bir zâtın gittiği âleme gidiyoruz. Ve o güneşin etrafında hadsiz asfiya ve evliya yıldızlarıyla ışıklanan öyle bir âleme gidiyoruz. İşte o zâtın şefaati altına girip ve nurundan istifade etmenin ve zulûmat-ı berzahiyeden kurtulmanın çaresi, sünnet-i seniyyeye ittibâdır.” 149

Peygamber Efendimize aleyhissalâtü vesselam “Makam-ı Mahmud” verilmiştir. Makam-ı Mahmudun bir manası da şefaattir. Mahşerde ümmetine şefaati etme hakkıdır. Ahiretin kurulması ve ebedi saadetin açılmasıdır. Ümmetinin her ferdi, birçok duasında onun makam-ı Mahmud’a gönderilmesini, ona Makam-ı Mahmudun verilmesini istemektedir.

Bediuzzaman, bunu farklı bir şekilde yorumlamaktadır.

Makam-ı Mahmud, bir uçtur. Binlerce hakikati ihtiva eden büyük bir hakikatin bir dalıdır. Yaratılış ağacının en büyük neticesinin bir meyvesidir. O meyveyi, o ucu ve o dalı istemek, o en büyük hakikatin tahakkukunu istemektir. Yaratılış ağacının en büyük dalı, en büyük neticesi, haşir ve kıyametin tahakkuku, o baki âlemin gelmesi ve dâr-ı saadetin açılmasıdır. Makam-ı mahmûdu istemek bunların tahakkukunu istemektir. Cennetin ve dâr-ı saadetin önemli bir sebebi beşeriyetin Allah'a olan kulluğudur. Makam-ı mahmûdu istemek, insanlığın ortak isteğine iştirak etmektir. Böyle büyük bir maksat için böyle hadsiz dua edilmesi az bile gelir.

“Hem Hazret-i Muhammed aleyhissalâtü vesselâma Makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaati kübrasına işarettir. Hem o, bütün ümmetinin saadetiyle alâkadardır. Onun için hadsiz salâvat ve rahmet dualarını bütün ümmetten istemesi ayn-ı hikmettir.”150

Hakikat-i Muhammediyenin istikbâlde çok büyük bir tuba ağacı gibi olacağını Allâmü'l-Guyûb (kayıpları bilen Allah) bilmiş ve görmüş, onun için Kur'an'da çok büyük ehemmiyet vermiş, ona tabi olmayı, sünnet-i seniyyesine ittiba etmeyi, şefaatine mazhar olmayı çok ehemmiyetli bir iman meselesi olarak göstermiştir.151

Peygamber Efendimiz aleyhissalâtü vesselam, Kıyamet gününde umum ümmeti ile şefaati sebebiyle görüşecektir.152

On beş yaşından önce masum olarak ölen çocuklar, kıyamette anne babalarına şefaati olacaklardır.153

“İşte, ey Müslüman, senin rûz-i mahşerde böyle bir şefin (şefaati) var. Bu şefin şefaati kendine celb etmek için, sünnetine ittibâ et.”154

Cennet

Cennet-Cehennem, yaratılış ağacının ebed tarafına uzanıp giden iki dalının iki meyvesidir. Kâinat silsilesinin iki neticesidir. Kâinatta akıp giden keyfiyet ve hallerin, ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın toplandığı iki havuzdur. Lütuf ve kahrın tecelligahıdır. Kudret-i ilahi şiddetli bir hareketle kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz münasip maddelerle dolacaktır.155

Cennet kapılarının anahtarı iman ve muhabbetullahıdır. Muhabbetten hâsıl olan Muhammed'i aleyhissalâtü vesselam sevmek ve ona ittiba etmektir. Dünyanın bin sene mes'ud bir hayatı Cennet hayatının bir saatine denk gelmez. Böyle ulvi ve yüksek Cennet hayatının bin senesi bir saat Cenab-ı Hakkın müşahedesine -hadisin ifadesi ile156 - denk gelemez. “Acaba dünyanın bütün mehâsin ve kemâlâtından binler derece yüksek olan Cennetin bütün mehâsin ve kemâlâtı, bir cilve-i cemâli ve kemâli olan bir Zâtın rüyeti ne kadar mergub, merak-âver ve şuhudu ne derece matlub ve iştiyakâver olduğunu kıyas edebilirsen et.”157

Evet, Cennet, bütün manevi lezzetlerin hepsine sebep olduğu gibi, bütün cismani lezzetlerin de üzerinde dönüp dolaşacağı, var olacağı bir yerdir.158

Kâinatın en seçkin varlığı, Allah'ın nazarında en müntehap varlık insandır. Beşerden sudur eden zalimane vaziyetler Cehennemın vücudunu ister. Zalimler için yaşasın Cehennem sözü bunu ifade eder. Bütün zulümler, kötülükler burada toplanacaktır. Aynı zamanda bunun ziddi olan işler, beşerin fitratında var olan mükemmel istidat ve kabiliyetler, kâinatı alâkadâr eden iman hakikatleri de Cenneti istilzam eder ve orada toplanır.159

Cennette cismaniyet olacak mıdır?

Evet. Nasıl ki, toprak suya ve havaya göre kesif olduğu halde masnuat-ı İlahiyeye menşe ve sebep olmuş ve diğerlerinin üstüne çıkmıştır. Çünkü cismaniyet esma-i İlahiyenin en câmi', en zengin aynasıdır. Rahmet hazinelerini tartacak ve ölçecek aletler cismaniyettir. Mesela tat alma duygusu bütün rızıkların mizanlarını hissedip tanımaktadır. Ekser esma-i İlahiyenin tecellilerini hissedip bilmek, zevk edip tanımak cihazları cismaniyettir. Aynı ayrı lezzetleri hissetme cihazları da cismaniyettir.160

Elbette, Şu kâinat selinin toplandığı havuzlar, mahsulâtının teşhir edildiği ebedi mahzenler bir derece dũnyaya benzeyecektir. Hem cismanî, hem ruhanî bũtũn esâsâtını muhafaza edecektir. O Sâni-i Hakîm ve o Âdil-i Rahîm, elbette cismanî âletlerin vazifelerine ũcret olarak, hizmetlerine mũkâfat olarak, ibadetlerine sevap olarak, onlara lâıyk lezzetleri verecektir. “Yoksa hikmet ve adalet ve rahmetine zıt bir hâlet olur ki, hiĭbir cihetle Onun cemâl-i rahmetine ve kemâl-i adaletine uygun değildir, kabil-i tevfiik olamaz.”161

Bu dũnyada cisim dağılıp çŕzũlmeye mahkũmdur. Cennette bu durum nasıl olacak?

Dũnyada cismin inkırazı ve ŕlmesi varidat ve mesarifin dengesizliğindendir. “Âlem-i ebediyette ise, zerrât-ı cisim sabit kalıp, terkip ve tahlile maruz değil; veyahut muvazene sabit kalır, varidatla masarif muvazenedir. Devr-i daimî gibi, cism-i zîhayat, telezzũzat iĭin hayat-ı cismaniye destgâhının iŐlettilmesiyle beraber ebedileŐir.”162

“KiŐi sevdiğiyle beraberdir.”163 Hadis-i Őerifine gŕre Cennette dost dostu ile beraber olacaktır. Gayr-ı mũtenahi feyze mazhar Peygamber Efendimizle en son cennete giren bir mũ’min nasıl beraber olacaktır?

Őŕyle dũŐũnelim: muhteşem bir zat, bir bağda gayet bũyũk bir ziyafet veriyor. Duygulara ve gŕnũllere hitap eden, zahiri ve batını duyguları okŐayan bũtũn lezzetleri hazır etmiş. İki dost o ziyafete giriyorlar. Birinin gŕzũ az gŕrũyor, iŐitme ve tat alması zayıf, koku alamıyor. İnce sanatlardan anlamıyor. Diğerisi ise zahiri ve batını duyguları mũkemmell, kalp ve hisleri sağlam, ince sanatlara vakıftır. Her ikisi de aynı yerde buldukları halde istifadeleri çŕk farklı olacaktır. Dũnyada bile bu bŕyle ise, “Cennette, bittarîkı’l-evlâ, dost dostuyla beraberken, her birisi istidadına gŕre sofa-ı Rahmânũ’r-Rahîmden, istidatları derecesinde hisselerini alırlar. Buldukları Cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çũnkũ, Cennetin sekiz tabakası birbirinden yũksek oldukları halde, umumun damı Arş-ı Âzamdır.164 Nasıl ki, mahrutî (konik) bir dağın etrafında, birbiri iĭinde, birbirinden yũksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu daireler bulunsa; o daireler birbirinin ũstũndedir, fakat birbirinin gũneŐi gŕrmelerine mâni olmaz, birbirinden geĭebilir, birbirine bakar. Öyle de, Cennetler de buna yakın bir tarzla olduğu, ehâdisin mũtenevvi rivâyâtı işaret ediyor.”165

“Hem Cennette lũzumsuz, kışırılı ve fuzulî maddeler olmadığından, ehl-i Cennetin ekl ve Őũrbũnden (yeme ve iĭmesinden) sonra kazuratı olmadığını166 hadis-i Şerif beyan ediyor. Madem Şu sũflî dũnyada, en âdi zîhayat olan ağaçlar, çŕk tagaddî ettikleri halde kazuratsız oluyorlar. En yũksek tabaka-i hayat olan Cennet ehli neden kazuratsız olmasın?”167

Cennette bir adama beş yũz senelik bir cennet verilir168 diye rivayet var. Bu nasıl olur?

Bu dũnyada herkesin muvakkat ve hususî bir dũnyası var. Direği de kendi hayatıdır. Zâhirî ve bâtinî duygularıyla o dũnyasından istifade eder. GũneŐ benim lâmbamdır der. Başka varlıkların bulunması ve o dũnyadan istifadeleri o adamın mâlikiyetine mâni olmaz. Belki onun hususi dũnyasını Őenlendiriyorlar. “Aynen ŕyle de—fakat binler derece yũksek—her bir mũ’min iĭin binler kasır ve hurileri ihtiva eden has bahĭesinden başka, umumî Cennetten beş yũz sene geniŐliđinde birer hususî cenneti vardır. Derecesi nisbetinde inkişaf eden hissiyatıyla, duygularıyla, Cennete ve ebediyete lâıyk bir surette istifade eder. BaŐkaların iŐtiraki, onun mâlikiyetine ve istifadesine noksanlık vermedikleri gibi, kuvvet verirler. Ve hususî ve geniş cennetini ziynetlendiriyorlar. Gŕzũ ile bir saat uzaktaki bir bahĭeden istifade ettiği gibi o baki âlemde, koku ve tat alma duyguları beş yũz senelik bahĭeden aynı istifadeyi eder. Her mũ’min, dũnyada kazandığı sevaplar, haseneler nisbetinde geniŐleyen ve inkişaf eden duygularıyla zevk alır, telezzũz eder, mũstefid olur.169

Cennet ehli olan bir insan, dũnyada bũtũn duygu ve manevi cihazatı ile ibadet etmiş, cennetin lezzetlerinden istifade etme imkânına ulaŐmıŐsa, her bir cihazatını okŐayacak, duygularını zevklendirecek tarzda, cennetin her gũzelliđini gŕsterecek bir elbise tarzını, ehl-i cennete ve hurilere giydirecektir. O elbiseler bir cinsten ve bir neviden de olmayacaktır.170

“Ebedî bir dâr-ı saadette, nihayetsiz istidada mâlik, nihayetsiz ihtiyaĭlar lisanıyla, nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan, elbette ehâdiste beyan olunan ihsânât-ı İlâhiyeye mazhariyeti makuldũr ve haktır ve hakikattir.”171

Cennet nuraniyet ũlkesidir. Dũnyadaki gibi kayıtlar yoktur. Geniş ve ebedidir. Cennet ehlinin cisimleri ruh kuvvetinde ve

hafifliğinde olacaktır. Hayal süratinde hareket edecektir. Bir vakitte yüz bin yerde bulunabilecektir. Bütün bunlar o nihayetsiz rahmetin tecellileridir.172

Cennet ehli temizlik ve tasfiyeden geçirilir. Bir cilalama ameliyesinden geçerler. Kudret-i İlahi onları tenzih ve tasfiye eder. Bu tasfiye sonucu dünya kadınları da cennet hurileri derecesine çıkarlar.173

Cennet ehli, karşılıklı kurulmuş iskemlelerde, hoş, tatlı dünya maceralarını ve hatıralarını birbirlerine nakleder. Bu Kur'an'ın nassı ile sabittir.174

Cennette ergenlik çağından sonra vefat etmiş herkes otuz üç yaşında olacak. Yalnız bülûğa ermemiş çocuklar sevimli çocuk olarak kalacaklardır. Fakat şer'an, yedi yaşına gelmiş bir çocuğa anne babaları teşvik edip namaza alıştırmışlar ise, farz ibadetlerini, farz olmadığı halde nafil olarak yerine getirmişler ise onlar da mütedeyyin büyükler gibi otuz üç yaşında olacaklardır.175

Cehennem

Ateş unsuru, kâinatın her tarafını istila etmiş büyük bir unsurdur. Kâinatın yaratılışından başlayarak her tarafa dal budak salmıştır. Şu büyük ağacın en sonunda, dallarının en nihayetinde bir meyvesi olacaktır. Âlemin her tarafında damarları bulunan şu ateş ağacının Cehennem gibi bir meyvesi olması kati ve kesindir.176

Cehennem, Cenab-ı Hakkın emirlerini dinlemeyen, başkaldıran, itaatsizlik gösterenler için bir hapistir. Özellikle inkâr ve küfür, ruhu, kalbi sönüp zulmetler içinde bırakır.

İman, kabuğunun içerisindeki özü gösterir. Dünyanın ve içindekilerin asıl hedef ve mahiyetini bildirir. Kabuğa değil öze yönlendirir.

Küfür ise, öz ile kabuğu ayırmaz. Kabuğu aynen öz olarak bilir. Dünyanın ve içindekilerin asıl hedef olduğunu, burada bir yolcu olarak bulunmadığını düşünür. Bu insanın mahiyetini anlamayıp cevher olacak bir mahiyeti kömür derecesine indirir.

Küfür, soğuğa benzer. İtici ve ayrıştırıcıdır. Eşyayı birbirine ecnebi hale getirir. Ruhunda hırs, düşmanlık gibi duygular gelişir. Kendine itimadı artar. Dört elle dünyaya sarılır. Çünkü bütün hayatı dünyasıdır. Dünya onun -ahirete nispetle- cenneti olur. Hasenatının mükâfatını dünyada tamamen görür. Ahirette karşılaşacağı azap çok daha çetin ve şiddetli olacaktır.177

“Ehl-i Cehennem ise, nasıl ki dünyada gözüyle, kulağıyla, kalbiyle, eliyle, aklıyla, ve hâkezâ, bütün cihazatıyla günahlar işlemiş; elbette Cehennemde onlara göre elem verecek, azap çektirecek ve küçük bir cehennem hükmüne gelecek muhtelifülcins parçalardan yapılmış elbise giydirilmek, hikmete ve adalete münafi görünmüyor.”178

Küfür ve dalâlet, bütün kâinatı kendisine düşman olarak görür. Sanki her şey kendisine karşı hücumu geçmiş birer düşmandır. İnsanın çok geniş mahiyetini, külli kabiliyetlerini, hadsiz ihtiyaçlarını, nihayetsiz arzularını, mütemadiyen korkularla, elemelerle, dehşet ve telaşlarla dünyasını bir cehenneme çevirir. Dünyasını başına cehennem eder. Hislerini iptal edip, geçici korkularını yenmek için sefahet ve sarhoşluğa meyleder.

Küfür imanın zıddıdır. Küfr-ü mutlak, dünyada da sahibine bir cehennem yaşatır. Ölüm öldürülemediği için, her gün binlerce cenazeyi görenler, ölümü şahsi ve yakınları için bir ebedi idam olarak görür. Cehennem gibi bir azabı dünyada iken çekmeye başlar. Demek ki küfr-ü mutlak bir cehennem çekirdeğidir, onu kalbinde hisseder. Hem kendisinin, hem de sevdikleri yakınlarının azabını kalbinde hissedecektir. Allah'ı inkâr ettikleri için bütün saadetleri mahvoluyor. Yerine şiddetli azaplar geliyor. Manevi bir cehennemi içinde yaşıyor.179

İman, hem dünyada hem de ahirette bir cenneti netice vermektedir. Dünyada da manevi bir cenneti temin eder. Vicdan ve gönül huzuru verir. Kâfirin, idam olarak gördüğü ölümü, bir terhis tezkeresine çevirir. Kabiri ebedi bir ayrılığın giriş kapısı değil, dosta ve rahmet-i Rahmana açılan bir kapı olarak kabul eder.180

Cehennem'in yeri neresidir? Şu anda var mıdır?

Ehl-i Sünnet âlimleri cehennem'in varlığını kabul etmektedir. Şu anda çekirdek halinde yerin merkezindedir. Ateşi ise dünya ateşinden iki yüz derece daha yüksek bir ısıya sahiptir.¹⁸¹ Dünya ateşi ortalama bin derece olarak kabul edilmektedir. Bu demektir ki cehennem'in ısı derecesi iki yüz bin dereceye ulaşmaktadır. Yerin merkezine doğru gidildiğinde her otuz üç metrede bir derece ısı artmaktadır. Yerin yarıçapı dikkate alındığında merkezinde iki yüz bin dereceye ulaşan bir ısı vardır. "Buna binaen, küre-i arzın merkezinde bulunan iki yüz bin derece harareti bir ateş, Cehenneme bir çekirdek hükmünde olup, kıyamette, kabuğu hükmünde bulunan tabaka-i türabiyeyi (toprak tabakasını) çatlatıp, bütün dehşetiyle çıkar, tevessü etmeye başlar ve tam teçhizatıyla Cehennem meydana gelir, denilebilir."¹⁸² Dünya böyle bir cehennem için küçük görünebilir. Buradaki bir çekirdektir. Ahirette o kocaman bir ağaç olarak açılacaktır. "Amma âlem-i âhirete nazaran, Cehennem öyle azamet peyda eder ki, binlerce arzları içine alır, doymaz. Bu âlem-i şehadet, bir perde gibi, onun tevessüüne mâni olmuştur. Binaenaleyh, arzın içindeki Cehennemden maksat, Cehennem'in kalbi ve Cehennem'in çekirdeğidir."¹⁸³

"Ve keza, bir hadîse göre, Cehennem matvîdir, yani bükülmüştür, yani tam açık değildir. Demek Cehennem'in, bir yumurta gibi, arzın merkezinde mevcut ve bilâhere tezahür edeceği, mümkünattandır."¹⁸⁴

Küre-i arz, senelik hareketi ile ileride haşir meydanı olacak bir meydanın etrafında bir daire çiziyor. Cehennem, dünyanın bu yıllık yörüngesinin altındadır demektir. Görünmemeleri ve hissedilmemeleri nursuz ateş olmalarından dolayıdır.

Cehennem ikidir. Biri suğrâ, biri kübrâdır. İleride, çekirdek olan cehennem, asıl olan cehenneme inkılap edecektir. "Âlem-i âhirette, küre-i arz nasıl ki sekencesini medar-ı senevîsindeki meydan-ı haşre döker. Öyle de, içindeki Cehennem-i Suğrâyı dahi Cehennem-i Kübrâyı emri-îlâhî ile teslim eder."¹⁸⁵

"Hem bir Fâtır-ı Hakîm ki, dağ gibi koca bir ağacı, tırnak gibi bir çekirdekte saklar. Elbette, o Zât-ı Zülcelâlin kudret ve hikmetinden uzak değildir ki, küre-i arzın kalbindeki Cehennem-i Suğrâ çekirdeğinde Cehennem-i Kübrâyı saklasın."¹⁸⁶

Küfür ve inkâr cehennem'in bir meyvesidir. Cehennem'in çekirdeğini taşımaktadır. İleride cehenneme inkılap edecektir. Kâfirin cehennemi inkâr etmesi, kendisine bir ceza uygulanmayacağı vehmine kapılması büyük bir hezeyandır. Nihayetsiz izzet ve gayret sahibi olan nihayetsiz bir kudret sahibini yalanlamak, bana ceza veremez diye acizlik isnadında bulanmak, Allah'ın izzetine ve gayretine şiddetle dokunuyor. Celaline karşı isyanla dokunduruyor. "Farz-ı muhal olarak, Cehennem'in hiçbir sebep-i vücudu bulunmazsa da, şu derece tekzip ve isnad-ı aczi tazammun eden küfür için bir Cehennem halk edilecek, o kâfir içine atılacaktır."¹⁸⁷

"Bahr-i muhîti-âinatta, bir senede yirmi beş bin senelik uzun bir seyahate alışan küre-i arz, ahalisini alır, gider, mahşer meydanına boşaltır. Hem, her otuz üç metrede bir derece-i hararet tezayüd ettiği delâletiyle, merkez-i arzda bulunan Cehennem ateşinin hadîsçe beyan olunan derece-i hararetine muvafık iki yüz bin derece-i harareti taşıyan ve hadîsin rivâyâtına göre dünyada ve berzahta Büyük Cehennem'in bazı vazifelerini gören ateşini Cehenneme döker; sonra emri-îlâhî ile daha güzel ve bâki bir surete tebeddül eder, âhret âleminden bir menzil olur."¹⁸⁸

Kısa bir ömürde meydana gelen inkâr ve küfür, ebediyen cehennemde mahkûmiyeti netice veriyor. Bu nasıl adalet olur?

Dünyada bir dakikada işlenen bir katil olayına ortalama olarak on beş sene ceza kesiliyor. Bunu dakika cinsinden hesaplarsak yedi milyon sekiz yüz seksen dört bin dakika hapis verilmektedir. İslamiyet'e göre bir dakika küfür ve inkârla yaşamak bin insanı öldürmekle eş değerdedir. Buna göre yirmi sene ömrünü küfür ve inkâr ile geçiren bir insana dünya kanunlarına göre elli yedi trilyon iki yüz bir milyar iki yüz milyon sene, beşerin kanun-u adaletiyle hapse müstahak olur.

"Katil ve küfür, tahrip ve tecavüz olduğu için, gayre tesirat yapar. Bir dakikada katil, lâakal, zâhirî âdete göre, on beş sene maktulün hayatını selb eder, onun yerine hapse girer. Bir dakika küfür, bin bir esmâ-i İlâhîyi inkâr ve nukuşlarını tezyif ve kâinatın hukukuna tecavüz ve kemâlâtını inkâr ve hadsiz delâil-i vahdâniyeti tekzip ve şehadetlerini reddetmek olduğundan, kâfiri, bin seneden ziyade esfel-i sâfilîne atar, "ebedi olarak" cehennemde hapseder."¹⁸⁹

A'raf

A'raf, Kur'an'ın 7. Suresinin ismidir. Bu surenin 46-49. Ayetlerinde geçtiği şekliyle "Cennet ile Cehennem arasında bulunan yüksek kısımların, burçların, tepelerin ve surların" adıdır. Burada bulunacak olanlara da "ashabü'l-a'raf" denmektedir.

"İki taraf (Cennet ile Cehennem) arasında bir perde vardır; (burada) a'raf üzerinde her iki tarafı da simalarından tanıyan adamlar vardır. Cennetliklere: 'Size selâm olsun!' derler. Bunlar henüz Cennete girmeyen ve fakat orayı uman kimselerdir. Gözleri Cehennemlikler üzerine çevrilince de: 'Rabbimiz! Bizi zalimlerle beraber bulundurma!' derler. A'raf ehli, simalarından tanıdıkları (Cehennemdeki) bir takım adamlara derler ki: 'Ne çokluğunuz ve ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir fayda sağlamadı. Allah'ın kendilerine hiçbir fayda erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?' (Sonra Cennet ehline dönerek): 'Girin Cennete! Artık size ne korku, ne de hüzn yoktur!' (derler.)"190

A'raf ehli kimlerdir?

A'raf ehlinin kimler olacağı hakkında kesin bir tasnif yoktur. Tefsirlerde farklı görüşler edilmiştir. Genel olarak şu tasnif yapılmaktadır.

İyi ve kötü amelleri eşit olan müminler. Bunlar başlangıçta cennete veya cehenneme konulmayıp ikisi arasında bir müddet bekleyecek, sonra Allah'ın lütfuyla cennete girecek olan müminlerdir. Tefsir ve kelâm âlimlerinin çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. Günahları sevaplarına eşit olanların âkıbeti hakkında herhangi bir açıklama yapılmamış olması, bunların ashâbü'l-a'râfî teşkil edeceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Âyetlerde belirtildiği üzere (bk. el-A'râf 7/46-47) a'râfta bulunanların cennete girmeyi şiddetle arzu ettikleri halde oraya henüz girmeden cennetlikleri selâmlamaları, gözleri cehennem ehline çevrilince, "Rabbimiz, bizi bu zalimler zümresiyle beraber bulundurma!" diye dua etmeleri de bu görüşü doğrular mahiyettedir. Ayrıca Hz. Peygamber'den aleyhissalâtu vesselam rivayet edilen ve günahı ile sevabı eşit olanların a'râfta kalacaklarını bildiren hadis de ilk görüşün doğruluğunu gösteren delillerden birini teşkil eder (bk. Müttakî el-Hindî, VII, 213).

Hiçbir peygamberin tebliğini duymamış olan mecnun ve deliler. Yani kalbinde Allah'a iman ve marifet bulunmayan, ama inkâr da etmemiş olanlar; ibadeti olmadığı gibi, isyanı da bulunmayanlar; sevapları da, günahları da olmayan kimseler. Küçük iken ölen müşrik ve kâfir çocukları. 191

A'raf'ın varlığı ayetle sabit olduğu için kesindir. İmam-ı Gazâlî'ye göre A'raf ehli, ehl-i necâttir; Cehennem azabından kurtulmuşlardır; bu kimseler bir müddet burada tutulacaklar, nihayet Cenâb-ı Hak inşaallah onları da Cennet'ine alacaktır192

SONUÇ

Kelam ilmine dair çok kitaplar yazılmış, çok şey söylenmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri konuları enine boyuna tartışmışlar, boşlukta bir şey bırakmamışlar. Ancak her asrın getirdiği fikri hareketler var. Yeni sorular ortaya çıkmaktadır. İslamiyet adına cevaplandırılması gereken meseleler var.

İlm-i Kelam noktasında da böyle açılması ve açıklanması gereken meseleler meydana gelmiştir. Asırlardır biriken pozitivist anlayışlarla devam eden meseleler meydana gelmiş.

İşte Risale-i Nur külliyyatı bu bakımdan muhteşem bir yere sahiptir. Bu güne kadar birikmiş yüz kadar meselenin çözümünü insanlığın istifadesine sunmuştur. Müellifin kendi deyimiyle, "Risale-i Nur, kendi başıyla yüz mânevî keşfiyatı hâvi bir eserdir. Bu keşfiyatın bir tekini bile, keşşafın hakk-ı keşfini sıyanet etmekle, zıyaa uğratmamak lâzım gelir."193 Resmi ideoloji tarafından tasvip görmese de Anadolu insanı tarafından, bu eserler büyük bir kabule mazhar olmuştur. Müellif bunları ileride neşretmek istediğini, "yirmi-otuz seneden beri keşif ve telifine çalıştığım ve elli seneden beri devam eden tetkikat ve mücahedat-ı fikriye ve muhtelif menbalardaki taharriyat ve mesaimin neticesi ve semeresi olarak yazdığım ve mânevî yüz keşfiyatı gösteren ve binlerce hakikati hâvi yüzden ziyade risaleden ibaret olan..." eserler olarak özetlemektedir.194

Bu kıymetli eserlere dikkati çekmek, ilmi değerini, irfan hayatımıza ettiği hizmetleri nazara vermek adına bir çalışma ortaya koymaya çalıştık. Cemil Meriç gibi bir mütefekkirin, “Şayet kendisini önceden tanıyıp eserlerini tetkik etme imkânını bulsaydım, hayatımın akışı, yaşayış tarzım bambaşka olurdu” dediği Bediuzzaman’a, gücümüzün yettiği kadar bir vefa borcunu ödemek adına bunu yapmaya gayret ettik. Anadolu’da milyonların hayatını etkileyen bu eserlere dikkat çekmek niyetinde bulunduk.

Bu denizden bir damla misalidir. Yüzmek isteyenlere denizin adresini göstermektir.

Gayret bizden, Tefvik Allah’tandır. Hata ve kusur varsa bize aittir.

Dipnotlar:

1. Cürcani, Seyyid Şerif, Şerhu’l-Mevakıf, Ter. Ömer Türker, c. 3, s.336
2. Nursi, Sözlere, s. 662
3. Buharî, Şehâdât 9, Fezâilu’l-Ashâb 1
4. Bu üç mühim istişare heyeti kabaca şunlardı. Birinci grup; yönetim ve askerlik işleri ile uğraşan sadrazam, Kubbealtı vezirleri, kaptan paşa ve zaman zaman yeniçeri ağası ve Rumeli beylerbeyi idi. İkinci grup; eğitim ve hukukla ilgilenirdi. Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ile Şeyhülislam bu grubu temsil ederdi. Üçüncü grup; devletin bürokrasi ve maliye işlerinden sorumlu defterdar ve nişancılar idi.
5. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 325-326
6. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 325
7. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 387
8. Kelama Giriş (el-Muhassal), s.247;el-Ceziri, Abdurrahman,el-Fıkhu ale’l-Mezahibi’l-Erbaa, c.5,s,78; Gölcük, Şerafettin, Kelam, s.328,330, 331
9. Nisa, 4/58
10. Nursi, İlkdönem Eserleri, s.465
11. Nursi, İlkdönem Eserleri, s. 364
12. Nursi, İlkdönem Eserleri, s. 326
13. Nursi, Emirdağ Lahikası, s. 547
14. Nursi, İlkdönem Eserleri, s. 335
15. Nursi, İlkdönem Eserleri, s. 336
16. Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybi, s. 198
17. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 543
18. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 543
19. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 543
20. Nursi, Lem’alar, s.63
21. Nursi, Lem’alar, s.69
22. Nursi, Sözlere, s. 678
23. Nursi, Sözlere, s. 679
24. Nursi, Sözlere, s. 679
25. Müslim, İmâre: 121; Ebû Dâvud, Cihad: 25
26. Nursi, Sözlere, s. 680
27. Nursi, Sözlere, s. 683
28. Nursi, Sözlere, s. 685
29. Nursi, Sözlere, s. 686
30. Nursi, Sözlere, s. 688
31. Nursi, Sözlere, s. 689
32. Nursi, Sözlere, s. 691
33. Nursi, Sözlere, s. 691
34. Nursi, Sözlere, s. 692
35. Nursi, Sözlere, s. 692

36. Nursi, Sözlür, s. 692
37. İbni Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ân 3:61
38. Nursi, Sözlür, s. 693
39. Nursi, Sözlür, s. 694
40. Mürselât Sûresi, 77:1-5
41. Nâziât Sûresi, 79:1-5
42. Kadir Sûresi, 97:4
43. Tahrim Sûresi, 66:6
44. Enbiyâ Sûresi, 21:26-27
45. Hicr, 15/27
46. Rahman, 55/15
47. Kehf, 18/50
48. Tahrim, 66/6
49. Enbiyâ Sûresi, 21:82
50. Nursi, Sözlür, s. 349
51. Cin Sûresi, 72:1-2
52. Nursi, Sözlür, s. 253
53. Rahmân Sûresi, 55:13
54. Mürselât Sûresi, 77:15
55. Mü'minûn Sûresi, 23:97-98.
56. Nursi, Barla Lahikası, s. 226
57. Nursi, İşârâtü'l-l'caz, s. 351
58. Nursi, Sözlür, s. 83
59. Nursi, Sözlür, s. 85
60. Nursi, Sözlür, s. 696
61. Nursi, Sözlür, s. 697
62. Nursi, Sözlür, s. 697
63. Nursi, Sözlür, s. 708
64. Nursi, Sözlür, s. 698
65. Nursi, Sözlür, s. 128
66. Nursi, Sözlür, s. 704
67. Nursi, Sözlür, s. 705
68. Nursi, Sözlür, s. 710
69. Nursi, Sözlür, s. 712
70. Nursi, Sözlür, s. 712
71. Nursi, Sözlür, s. 713
72. Nursi, Sözlür, s. 713-714
73. Nursi, Sözlür, s. 715
74. Nursi, Sözlür, s. 719
75. Nursi, Sözlür, s. 717
76. Yâsin Sûresi, 36:59
77. Zümer Sûresi, 39:73
78. Nursi, Sözlür, s. 720-721
79. Nursi, Sözlür, s.208
80. Nursi, Sözlür, s.210
81. Nursi, Sözlür, s.207
82. Nursi, Lem'alar, s. 365
83. Nursi, Mesnevi-i Nuriye, s. 290
84. Nursi, Sözlür, s.863
85. Nursi, Sözlür, s.868

86. İbrahim, 14/27
87. İbn Mace, Zühd, 32
88. Nursi, Şualar, s.271
89. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 37
90. Yavuz, Yunus Vehbi, , Fıkh-ı Ekber Aliyyü'l-Kari şerhi, s.190-191
91. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 202
92. Nursi, Sözler, s. 121 (Haşiye)
93. Nursi, Sözler, s. 122
94. Nursi, Sözler, s.456
95. Naim, Ahmet, Tecrid-i Sarih Terc. I, 82, 85
96. Ebu Davut, Fiten 1; Naim, Ahmet, Tecrid-i Sarih Terc. I, 83
97. Buhari, Fiten, 4; Müslim, İman 186
98. Buhari, Edeb 12; Tirmizi, Birr 49, (1980).
99. Müslim, İman 1, (8); Nesâî, İman 6
100. Müslim, Filen, 29-31
101. Buhârî, Fiten, 25
102. Buhârî, Fiten, 4; Müslim, Fiten, 18
103. Buhari, Fiten, 4
104. Müslim, Fiten, 10(2617)
105. Sebe' Sûresi, 34:14
106. Nursi, Şualar, s. 726
107. Geniş bilgi için "Kıyamet Alametlerinden Ye'cüc ve Me'cüc" isimli kitabımıza bakılabilir.
108. Nursi, Şualar, s. 726
109. Nursi, Sözler, s. 169
110. Kamer Sûresi, 54:1
111. Nursi, Sözler, s. 459
112. Nursi, Sözler, s. 460
113. Yâsin Sûresi, 36:29
114. Nahl Sûresi, 16:77
115. A'raf Sûresi, 7:172
116. A'râf Sûresi, 7:172
117. Nursi, Sözler, s. 167
118. Nursi, Sözler, s. 168
119. Nursi, Sözler, s. 742
120. Nursi, Sözler, s. 168
121. Yâsin Sûresi, 36/78-79
122. Nursi, Sözler, s. 170
123. Bk.Hac, 22/5
124. Nursi, Sözler, s. 171
125. Beled, 90/8-9
126. Mülk, 67/4
127. Nursi, Sözler, s. 171
128. Yâsin Sûresi, 36:78
129. Nursi, Sözler, s. 172
130. El-Aclûni, Keşfü'l-Hafa, c. 2 h. No:2267
131. Nur Suresi, 24/24
132. Tirmizî, Menâkıb, 1
133. Müslim, Salatü'l-Müsâfirîn, 41; Nursi, Mektubat, s. 547
134. Nursi, Şualar, s. 87
135. Buhari, Rikak 44

136. el-Hâkim, el-Müstedrek, 2:440; Müsned, 4:447, 5:3, 5; Tirmizî, Kıyâme, 3
137. Nursi, Mektubat, s. 67
138. Nursi, Mektubat, s. 546
139. Nursi, Mektubat, s. 547
140. Tekvir Sûresi, 81:10
141. Tekvir Sûresi, 81:10
142. Nursi, Sözlere, s. 173
143. Nursi, Sözlere, s. 120
144. Nursi, Sözlere, s. 121
145. Nursi, Sözlere, s. 122
146. Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "şfa" md.
147. Taha Suresi, 20/109
148. Buhârî, Daavat, 1; Müslim, İman, 340
149. Nursi, Lem'alar, s. 357
150. Nursi, Şualar, s. 138
151. Nursi, Sözlere, s. 619
152. Nursi, Sözlere, s. 957
153. Nursi, Kastamonu Lahikası, s. 311
154. Nursi, Mektubat, s. 424
155. Nursi, Sözlere, s. 719; Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 267
156. Buhârî, Mevâkıt 16, 26, Ezan 129
157. Nursi, Sözlere, s. 677-886
158. Nursi, Sözlere, s. 670
159. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 549
160. Nursi, Sözlere, s. 670
161. Nursi, Sözlere, s. 671
162. Nursi, Sözlere, s. 671
163. Buhari, Edeb: 96; Müslim, Birr: 165
164. Buhari, Tevhid: 22; Tirmizi, Cennet: 4
165. Nursi, Sözlere, s. 672-673
166. Buhari, Bed'ü'l-Halk: 8; Müslim, Cennet: 17-19
167. Nursi, Sözlere, s. 674
168. Tirmizi, Cennet: 17
169. Nursi, Lem'alar, s. 264
170. Nursi, Mektubat, s. 547-548
171. Nursi, Sözlere, s. 675
172. Nursi, Sözlere, s. 675
173. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 285
174. Nursi, Sözlere, s. 884
175. Nursi, Emirdağ Lahikası, s. 437
176. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 253
177. Nursi, Mesnevi-i Nuriye, s. 95
178. Nursi, Mektubat, s. 548
179. Nursi, Emirdağ Lahikası, s. 635
180. Nursi, İlk Dönem Eserleri, s. 565; Nursi, Mektubat, s. 30
181. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 253
182. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 254
183. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 254
184. Nursi, İşarâtü'l-İ'câz, s. 255
185. Nursi, Mektubat, s. 30

186. Nursi, Mektubat, s. 31
187. Nursi, Sözlür, s. 677
188. Nursi, Mektubat, s. 41
189. Nursi, Lem'alar, s. 451
190. A'raf Sûresi, 7/46,47,48,49
191. TDV İslam Ansiklopedisi A'raf md.
192. Gazali, İhyâ, 4/57
193. Nursi, Tarihçe-i Hayat, s. 300
194. Nursi, Tarihçe-i Hayat, s. 300